

Ruben Willaert
restauratie & archeologie

Peperstraat 3A

Brugge, West-Vlaanderen

2024K62

ARCHEOLOGIENOTA

VERSLAG VAN RESULTATEN

BUREAUONDERZOEK

RUBEN WILLAERT NV

8200 SINT-MICHIELS-BRUGGE

TEN BRIELE 14 | BUS 15

AUTEUR:

Aaron Willaert

© Ruben Willaert NV, Sint-Michiels-Brugge, 2023

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ruben Willaert NV. Ruben Willaert NV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

INHOUDSTAFEL

INHOUDSTAFEL	1
INLEIDING	2
1. BUREAUONDERZOEK [BO]	3
1.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE	3
1.1.1 Administratieve gegevens	3
1.1.2 De onderzoeksopdracht	5
1.1.3 Het projectgebied	6
1.2 ASSESSMENT	8
1.2.1 Landschappelijk kader	8
1.2.2 Historisch kader	13
1.2.3 Archeologisch kader	28
1.3 SYNTHESE FASE BUREAUONDERZOEK	30
BIBLIOGRAFIE	i
BIJLAGE	vi

INLEIDING

De initiatiefnemer plant de heraanleg van de vloer van de Godshuizen voor Arme Vrouwen op het domein Adornes in Brugge. Dit gebouw is beschermd als monument. De totale oppervlakte van het projectgebied bedraagt 150 m² de gecombineerde oppervlakte van de geplande bodemingrepen bedraagt 111 m².

Het projectgebied situeert zich volgens het gewestplan in een zone bestemd als woongebied. Het terrein situeert zich binnen de vastgestelde archeologische zone van de historische stadskern van Brugge. Het plangebied situeert zich noch binnen een archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologie te verwachten valt. Deze archeologienota wordt opgemaakt omdat de gecombineerde oppervlakte van de geplande bodemingrepen meer dan 100 m² bedraagt en de gecombineerde oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft meer dan 300 m² bedraagt.

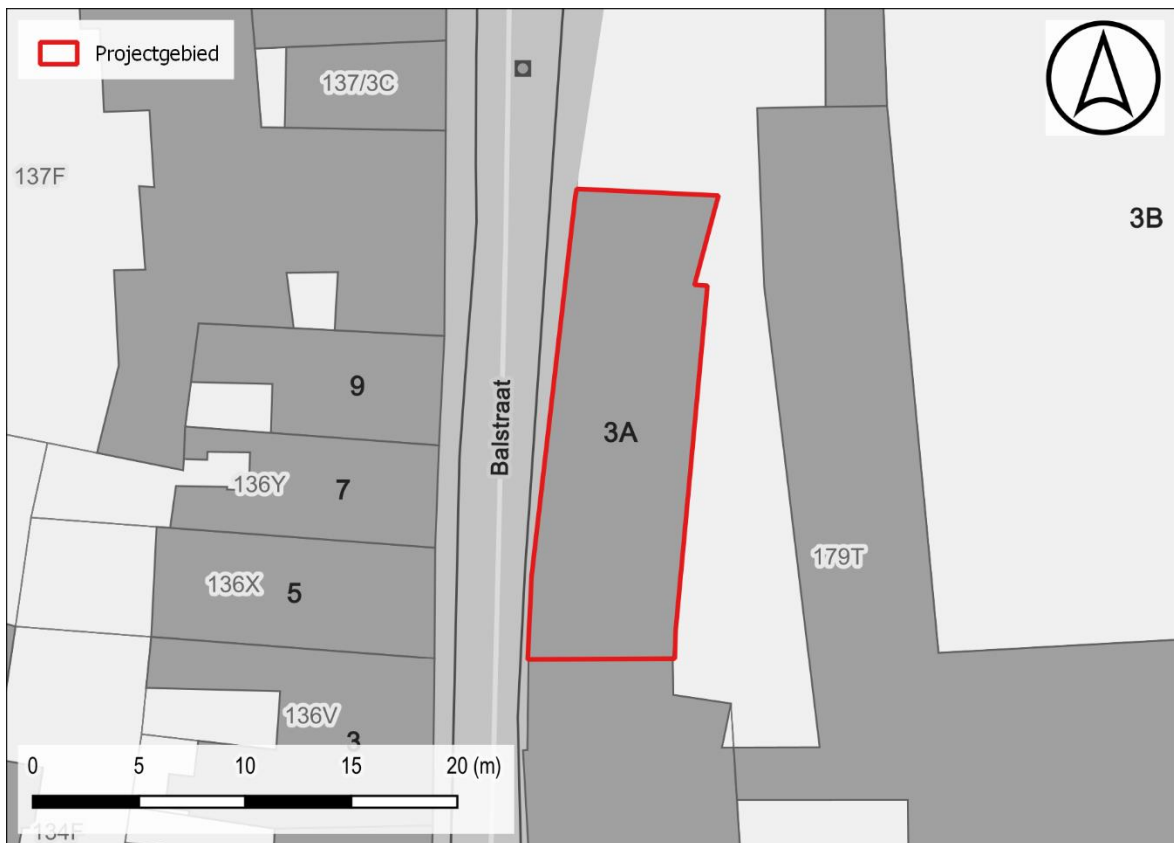
RUBEN WILLAERT NV is aangesteld om deze archeologienota in de eerste plaats door middel van een bureaustudie op te maken met het oog op een advies naar uitgesteld vooronderzoek, werfbegeleiding, of vrijgave van het terrein.

1. BUREAUONDERZOEK [BO]

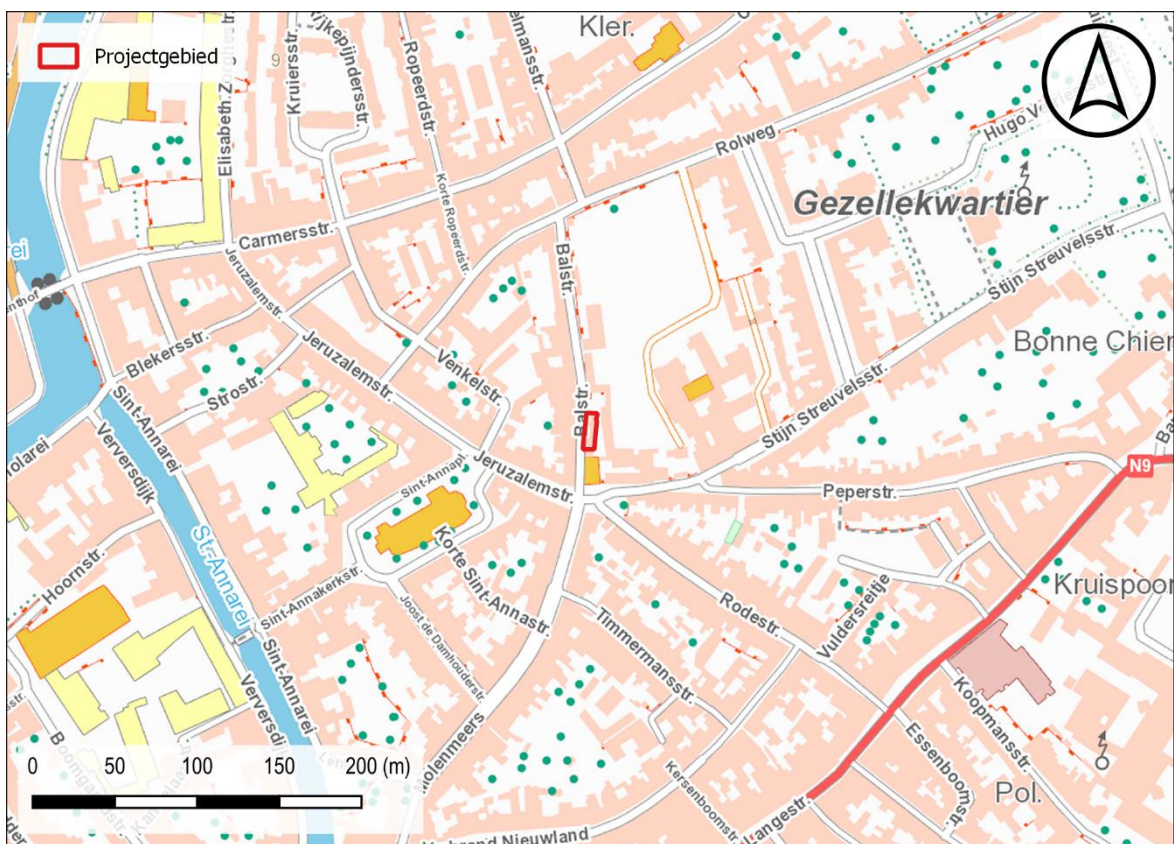
1.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1.1 Administratieve gegevens

PROJECTCODE	2024K62	
ERKENNINGSNUMMER	OE/ERK/ARCHEOLOOG/2015/0069	
<i>BOUNDING GEOMETRY</i>	X ₁ : 70652	Y ₁ : 211983
	X ₂ : 70723	Y ₂ : 212034
KADASTER	Brugge, Afdeling 1, Sectie A, nr. 179t Figuur 1	
GEOGRAFISCHE INPLANTING	Figuur 2	
OPZET INITIATIEFNEMER	Figuur 4	

Figuur 1: Situering projectgebied t.a.v. GRB-basiskaart (© geopunt)

Figuur 2: Situering projectgebied t.a.v. topografische kaart van België (© geopunt)

1.1.2 De onderzoeksopdracht

1.1.2.1 Vraagstelling met betrekking tot het onderzochte gebied

“Het archeologisch vooronderzoek beoogt vast te stellen of er een archeologische site aanwezig is op een terrein, wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van bodemingrepen en wetenschappelijk onderzoek.”
– CGP 4.0; p. 28

Op basis van verscheidene parameters, zoals de nog aanwezige erfgoedwaarden, de landschapshistoriek, topografie, geomorfologie, bodemgebruik, vegetatie, en ingreephistoriek, wordt een waardering van het archeologisch potentieel binnen het afgebakende projectgebied opgesteld. Hiertoe wordt een stapsgewijze onderzoeksprocedure doorlopen, waarbij de vraagstelling steeds teruggekoppeld wordt naar volgende kernpunten:

- Wat is de trefkans op intact bewaarde archeologische aanwijzingen?
- Wat zijn de geplande ingrepen in functie van de werkzaamheden? Zullen de werken eventuele vindplaatsen bedreigen?

1.1.2.2 Werkwijze en strategie van het vooronderzoek fase BO

RUBEN WILLAERT NV werd aangesteld om deze archeologienota in de eerste plaats door middel van een bureauonderzoek op te maken. Dit bureauonderzoek werd uitgevoerd onder leiding van een erkend archeoloog van Ruben Willaert NV. De aard van de werken werd tijdens het bureauonderzoek afgewogen tegen de voorhanden zijnde gegevens relevant voor het projectgebied op bodemkundig, landschappelijk, historisch-cartografisch en archeologisch vlak.

De archeologienota werd opgemaakt middels *Office*- en *Adobe*-software. Het bijhorend kaartmateriaal werd aangemaakt in een GIS-omgeving. Hierin werden de ontwerpplannen ingeladen en geprojecteerd ten opzichte van diverse kaartlagen die raadpleegbaar zijn op geopunt.be, dov.vlaanderen.be, geo.onroerenderfgoed.be, cartesius.be en de website van de centraal archeologische inventaris [CAI]¹. De geraadpleegde literatuur, de digitale bronnen en het kaartmateriaal zijn te vinden in de bijlage.

¹ De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen en andere sites met erfgoedwaarde; onder dezelfde noemer verzamelen we alle opgestelde archeologienota's vanaf 2015.

1.1.3 Het projectgebied

1.1.3.1 Archeologische voorkennis

Binnen de grenzen van het projectgebied vond in het verleden nog geen archeologisch (voor)onderzoek plaats.

1.1.3.2 Ruimtelijke situering

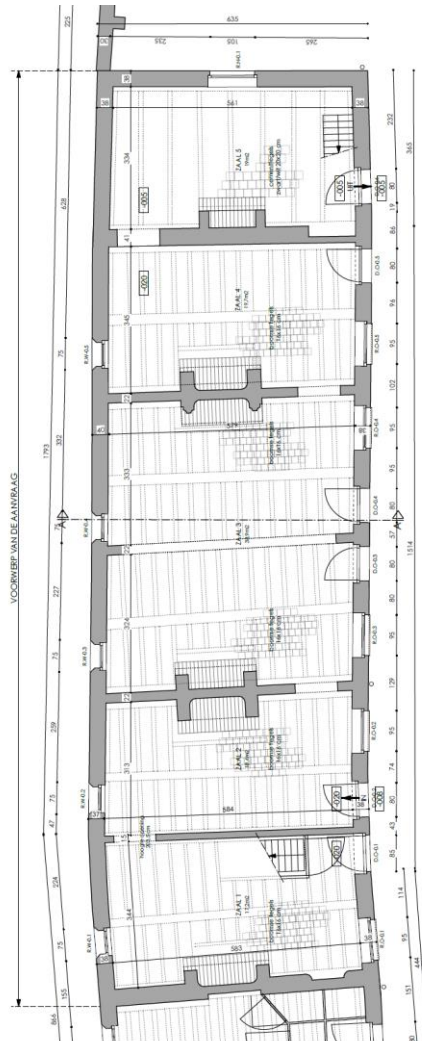
Het projectgebied is gelegen in Brugge, in de provincie West-Vlaanderen. Het projectgebied maakt deel uit van het Adornesdomein, een complex dat bestaat uit de Jeruzalemkerk, klooster, godshuis en huis Adornes. Het projectgebied grenst ten westen aan de Balstraat, ten zuiden grenst het terrein aan de Jeruzalemkerk.

Figuur 3: Situering plangebied t.a.v. meest recente orthofotomozaïek (©Geopunt)

1.1.3.3 Geplande bodemingrepen

De opdrachtgever plant de heraanleg van de vloer binnen de godshuizen voor arme vrouwen. De bestaande vloer in Boomse tegels zal uitgehaald worden en wordt vervangen door een betonplaat, isolatie, chape en tegels. De uitgraving hiervoor zal 40 cm-mv bedragen, over een oppervlakte van ca. 111 m². De bestaande vloer in Boomse tegels dateert uit begin jaren '80. Volgens de uitvoerder van de werken zit er geen oudere vloer onder de bestaande vloer. Op heden ligt de vloer in zaal 5 (de meest noordelijke zaal) wel 15 cm hoger, hier wordt de kans op de aanwezigheid van een oudere vloer het hoogste ingeschat.

Figuur 4: Bestaande vloer (zie ook bijlage – geplande werken).

1.2 ASSESSMENT

1.2.1 Landschappelijk kader

Het projectgebied is gelegen binnen stedelijke gebieden en havengebieden.

Brugge is gelegen op de overgang van de zandstreek en de kustpolders. De stad ontwikkelt zich op drie zandruggen aan de Reie, de rivier die als hoofdader de stad doorkruiste van zuid naar noord. De historische kern van Brugge vertoont een eivorm en wordt begrensd door de laatmiddeleeuwse vestinggordel. Deze eivorm is duidelijk waar te nemen op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen.

Het plangebied is gelegen op een hoogte van ca. 5.3 – 6.2 m TAW. Het deel van dit gebied dat volgens de meest recente orthofoto onbebouwd is ligt iets lager dan dat deel van het projectgebied dat wel bebouwd is langs de zijde van de Stijn Streuvelstraat. Meer dan waarschijnlijk moet hier rekening gehouden worden met de aanwezigheid van ophogingspakketten die het resultaat zijn van de ontwikkeling van de stad de voorbije eeuwen.

Hydrografisch behoort het projectgebied tot het Bekken van de Brugse polders, deelbekken Kerkebeek.

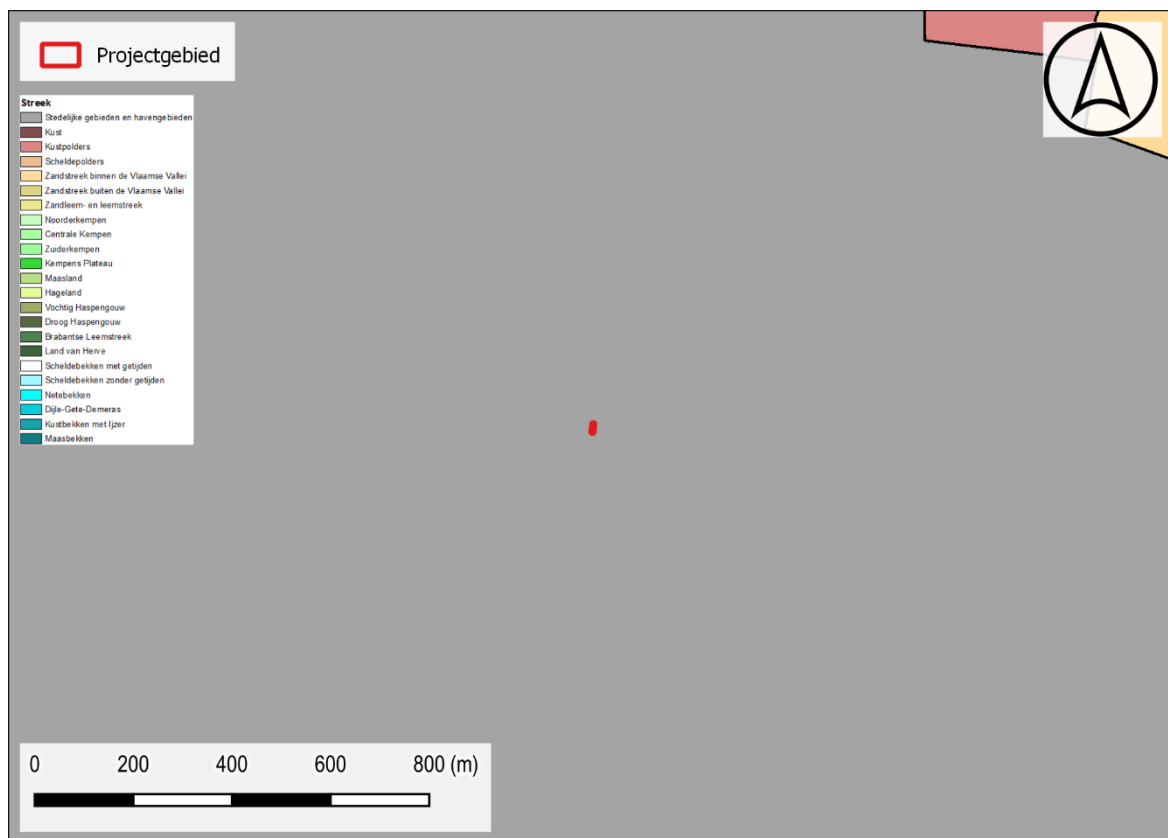
Het projectgebied is deels gelegen in het Lid van Oedelem (Formatie van Aalter) en deels in het lid van Beernem. De Formatie van Aalter bestaat voornamelijk uit ondiep-mariene of kustnabije zandige sedimenten en komt enkel voor in het noordoosten van West-Vlaanderen en het noordwesten van Oost-Vlaanderen.

Het Lid van Oedelem bestaat uit een grijs fijn zand dat bovenaan zeer fossielhoudend is. Er kunnen drie niveaus met kalkzandsteenbanken voorkomen. Het lid is gesedimenteerd in distributiegeulen in een wadden- of riviermondingsomgeving, terwijl er verder naar het oosten (in de streek rond Gent) eerder lagunaire omstandigheden heersten.

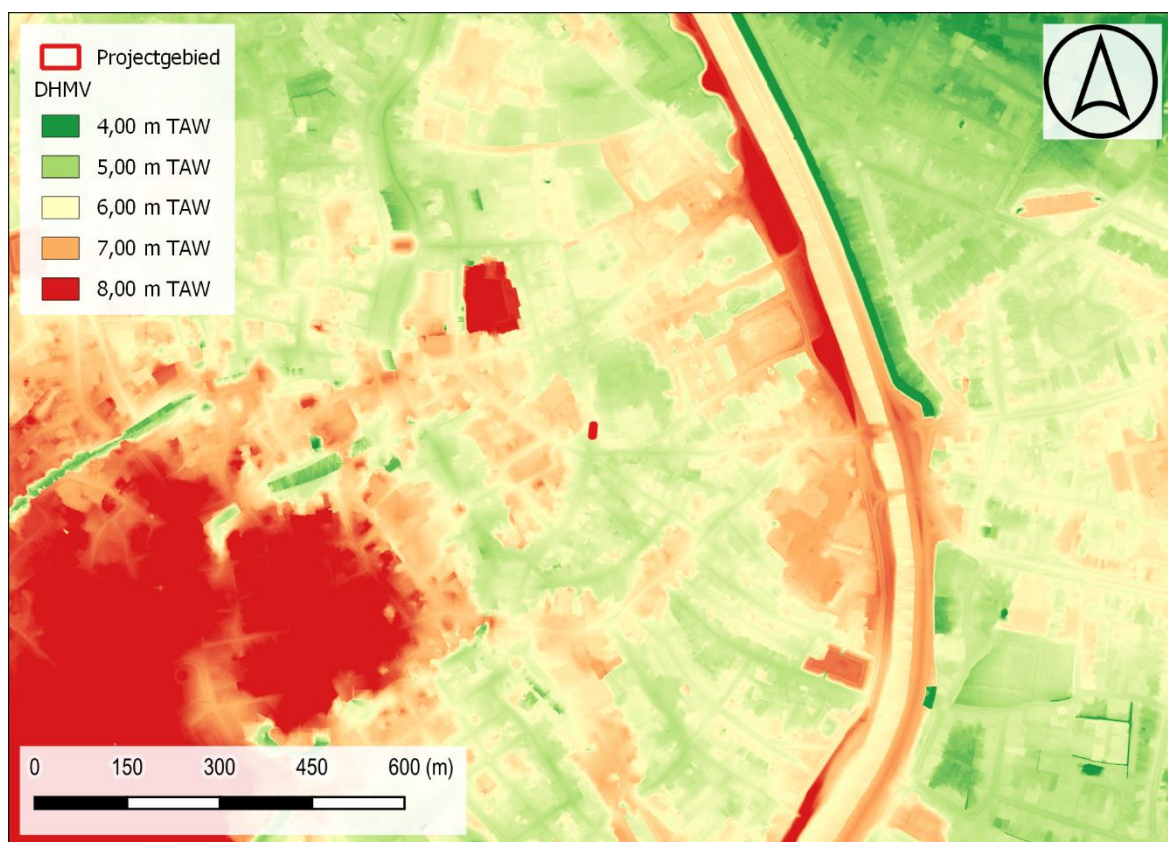
Het Lid van Beernem bestaat uit een licht-glauconiet- en glimmerhoudend fijn kleiig zand met fijnzandige kleibandjes en zeer veel dunne zandsteenbankjes (veldsteen). Dit lid werd afgezet onder lagunaire of wadden-omstandigheden.

Het projectgebied is gelegen in het Quartair Type 13. Dit type bestaat uit een basis van getijdenafzettingen van het Eemiaan (marien en estuarien) gevolgd door een fluviatiele afzetting van het Weichseliaan. De top bestaat uit een eolische afzetting (zand tot silt) van het Weichseliaan tot mogelijk Vroeg-Holoceen. In deze eolische afzetting kunnen eventuele hellingsafzettingen voorkomen en lokaal kan deze eolische afzetting afwezig zijn.

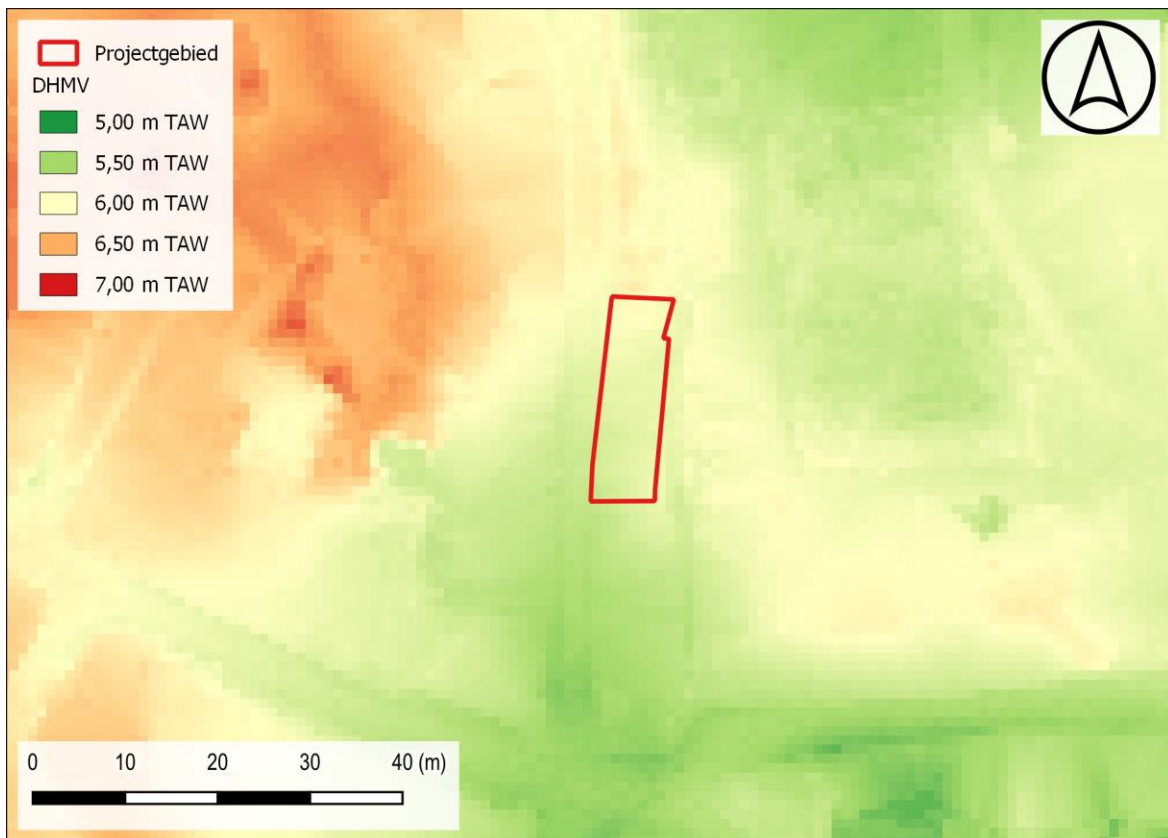
Het bodemtype OB is een kunstmatig bodemtype waarbij de natuurlijke bodem sterk verstoord kan zijn door de aanwezige verharding of bebouwing. Hierdoor is het niet altijd mogelijk de natuurlijke bodem te herkennen.

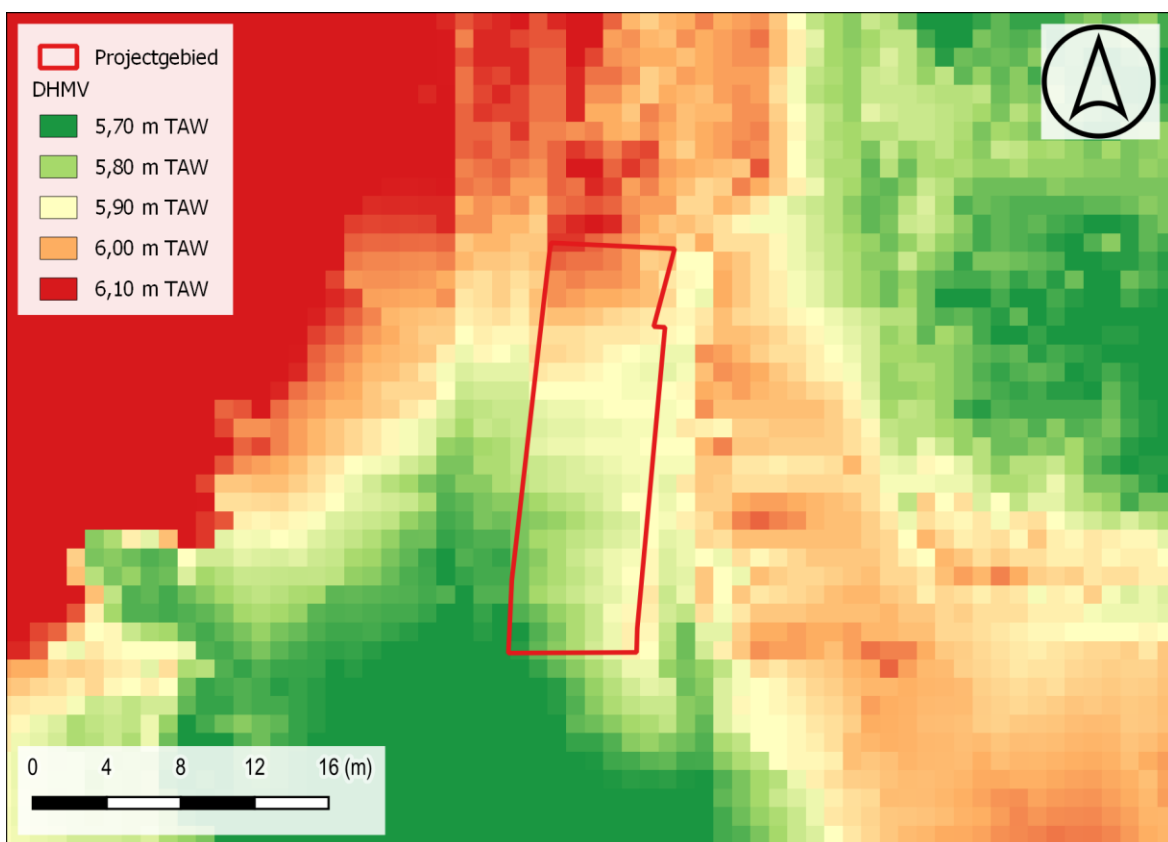
Figuur 5: Situering projectgebied t.a.v. de Traditionele Landschappenkaart (Bron: Geopunt).

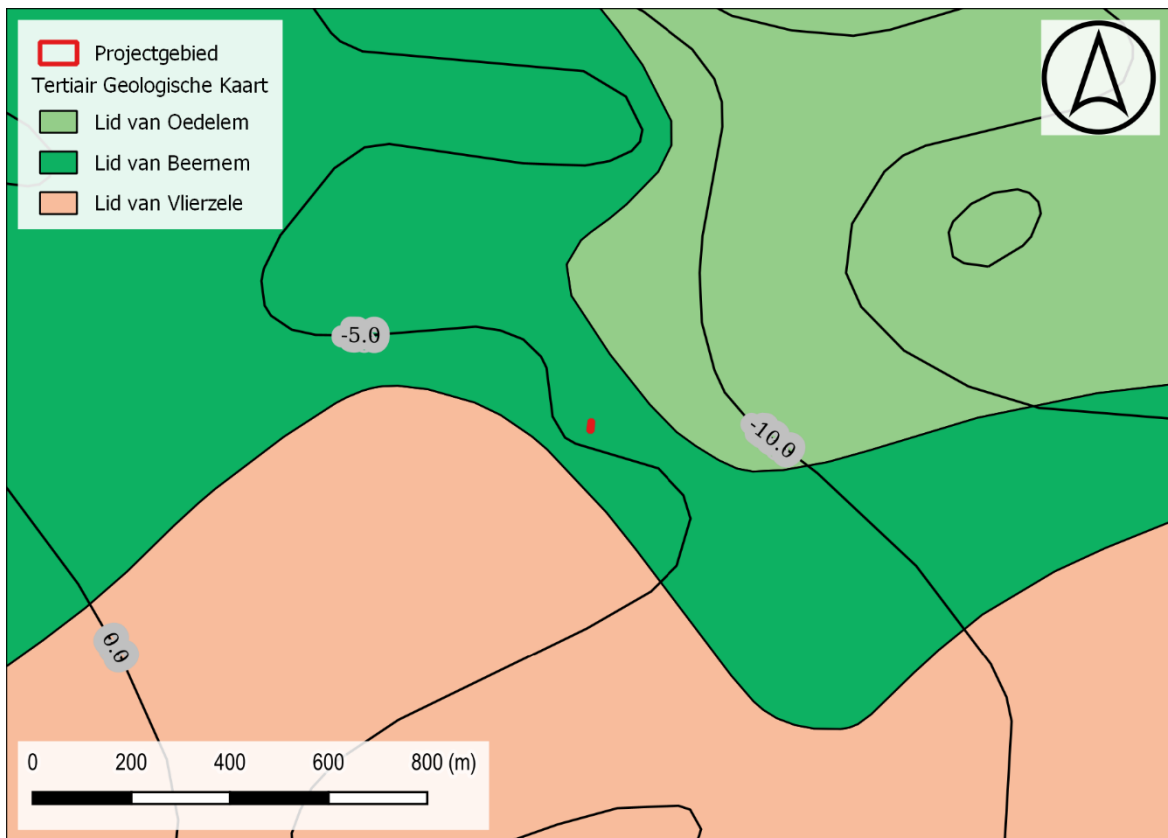
Figuur 6: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)

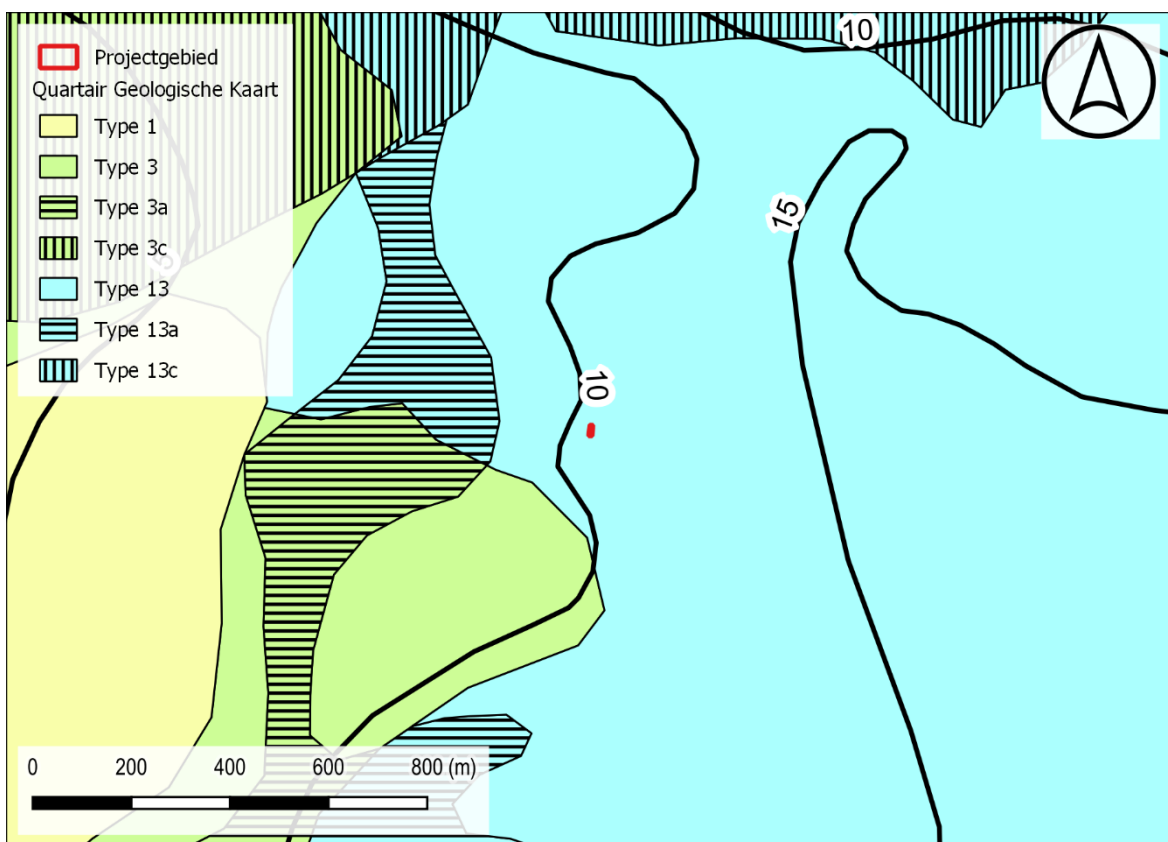
Figuur 7: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)

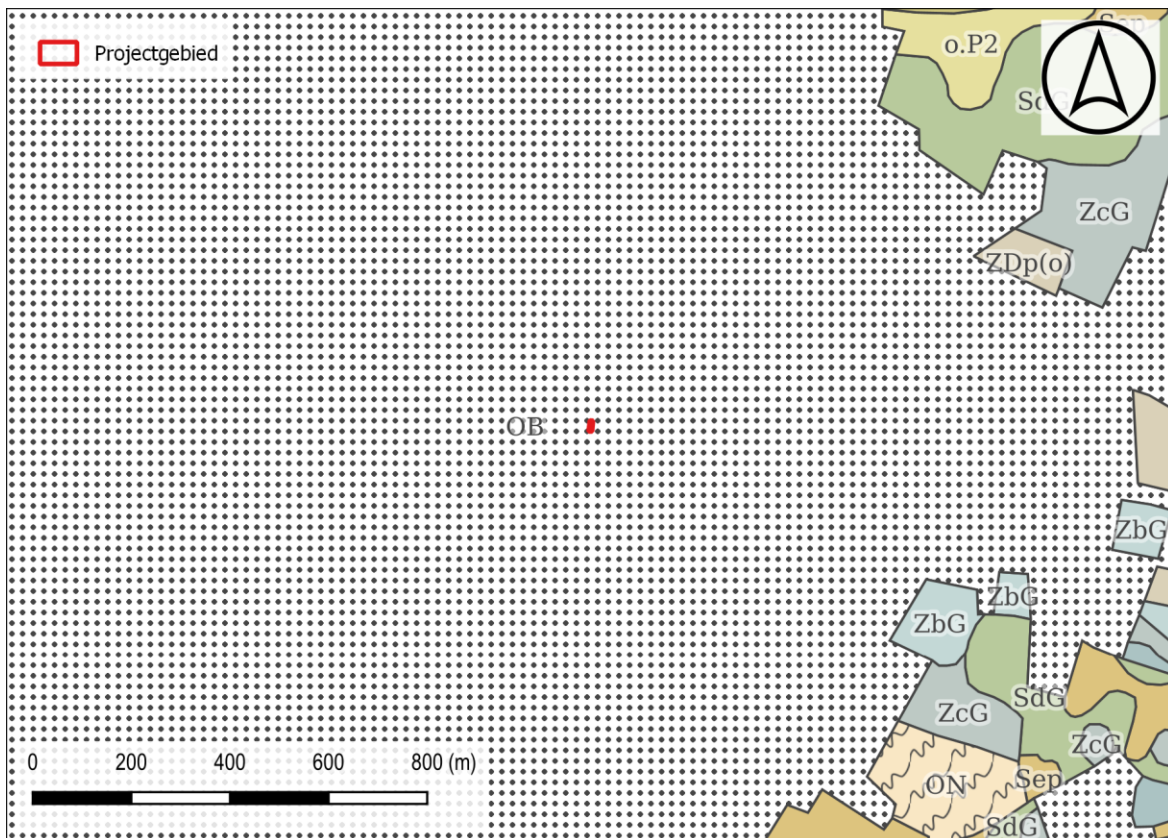
Figuur 8: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)

Figuur 9: Situering projectgebied t.a.v. Tertiair geologische kaart (© geopunt)

Figuur 10: Situering projectgebied t.a.v. Quartair geologische kaart (© geopunt)

Figuur 11: Situering projectgebied t.a.v. algemene bodemkaart van België (© geopunt).

1.2.2 Historisch kader

Dit overzicht is grotendeels gebaseerd op de recente publicatie: *Op het Raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*.²

a. Prehistorie

De oudste sporen op het huidig grondgebied van Brugge dateren uit het einde van de oude steentijd, meer bepaald uit het Allerød (11.950 - 10.760 v.Chr.).³ Menselijke aanwezigheid (van het type Federmesser-cultuur) werd o.a. vastgesteld in Steenbrugge en Rijckevælde. Het gaat om een kleine groep jagers-verzamelaars die kortstondig verbleven op deze locaties.

De middensteentijd (ca. 10.000 - 5.000 v.Chr.) wordt gekenmerkt door een opwarming van het klimaat. Jagers-verzamelaars vestigen zich in deze periode op de hogere dekzandruggen, zoals bijvoorbeeld op de helling van de dekzandrug ten noorden van de Assebroekse Meersen en op de rug die de Meersen scheidt.⁴

De evolutie van jagers-verzamelaars naar sedentaire boeren, die zelf voedsel produceren en dieren domesticeren, vindt plaats rond ca. 5000 v.Chr. In de omgeving van Brugge ontbreken (voorlopig) sporen uit het vroege neolithicum.⁵ Vondsten uit deze periode komen voor als residueel materiaal, m.a.w. oudere vondsten in jongere contexten. De gepolijste bijlen die de voorbije decennia op het grondgebied van Brugge aangetroffen zijn, zijn ruim te situeren in de midden of late nieuwe steentijd en het begin van de vroege bronstijd.⁶ Bewoningssporen in situ werden bijvoorbeeld aangetroffen in Sint-Michiels (Brugge).

Enkele vondsten uit de binnenstad dateren uit het einde van de nieuwe steentijd (ca. 2000 v.Chr.). Een klokbeker en een vuursteenafslag werden aangetroffen op de rand van een natuurlijke depressie, opgevuld met veen. Deze situeerde zich ter hoogte van de Willemstraat.⁷ Fragmenten van een tweede klokbeker werden aangetroffen ter hoogte van de Boeveriepoort.⁸ Vermoedelijk leefde de klokbekercultuur in onze streken door tot ca. 1800 v.Chr.

Door de afnemende snelheid van de zeespiegelstijging is de volledige kustvlakte rond ca. 1000 v.Chr. geëvolueerd tot een veenlandschap. Het onderzoek van de voorbije decennia heeft heel wat informatie opgeleverd over de grafcultus uit de bronstijd. Op het grondgebied van Brugge zijn diverse voorbeelden van circulaire grafheuvels gekend. Nederzettingssporen uit deze periode daarentegen komen slechts zeer beperkt voor. Er kan verwezen worden naar sporen, aangetroffen in Sint-Andries (site Refuge en site Kosterijstraat).⁹

Tijdens de ijzertijd, vanaf ca. 800 v.Chr. wordt de kustvlakte gekenmerkt door erosie en een sterke uitbreiding van het net van getijdengeulen. Zgn. La Tène-aardewerk werd aangetroffen bij werken aan een huizenblok tussen het Biskajerplein, de Wijnzakstraat en

² HILLEWAERT E.A. 2011.

³ Van Acker 1986, 96.

⁴ Soers 1987, 33-35.

⁵ HILLEWAERT E.A. 2011, 22.

⁶ HOLLEVOET & HILLEWAERT 1997/1998, 193.

⁷ DE WITTE 1992, 33-45.

⁸ HOLLEVOET E.A. 2011, 26.

⁹ HILLEWAERT 2003, 264.

het Sint-Jansplein.¹⁰ Gelijkaardig aardewerk werd ook aangetroffen op de eerder vermelde site Refuge.

b. Romeinse periode

Gezien de locatie van het projectgebied in de historische binnenstad van Brugge, werd ervoor geopteerd om in dit overzicht enkel de belangrijkste Romeinse vondsten/vindplaatsen in het centrum van de stad te belichten.

Eerst en vooral dient gefocust te worden op het Romeinse wegennet en het verloop hiervan binnen de begrenzing van de binnenstad.¹¹ Het is algemeen bekend dat de Steenstraat een aftakking is van de baan Cassel – Doornik. Deze weg vertrekt vanuit Steenvoorde en loopt over Poperinge en Werken (gem. Kortemark) tot Brugge. Hier sluit de weg ten westen van de Smedenpoort aan op de Zandstraat. Hoe de weg vanaf de Smedenpoort precies verloopt, blijft nog steeds onderwerp van vele discussies.¹² In elk geval zal de omgeving van de Zilverstraat doorkruist zijn, waarna de weg de huidige Markt dwarste en verder liep richting Burg. In deze zone moet zich een brug bevonden hebben, die de oversteek over de Reie mogelijk moest maken. Het verdere verloop is opnieuw onduidelijk. Mogelijk liep de weg ter hoogte van de Langestraat verder om het grondgebied Brugge via de Kruispoort te verlaten.

Hoewel de site Fort Lapin zich strikt genomen niet binnen de binnenstad bevindt, wordt het -gezien het belang van de nederzetting- toch kort vermeld.¹³ Op het einde van de 19de eeuw werden n.a.v. de uitbouw van een nieuwe Brugse haven (het huidig Groot Handelsdok) verschillende Romeinse vondsten aangetroffen. De vele vondsten wijzen erop dat deze uitgestrekte site één van de belangrijkste sites uit de kuststreek was. In de onmiddellijke omgeving van deze site werden in de 19de eeuw ook restanten van Romeinse vaartuigen aangetroffen. Voor meer informatie kan verwezen worden naar Een nieuwe kijk op de boot van Brugge, gepubliceerd in Op het Raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge.¹⁴

Ook in de binnenstad kwamen reeds op verschillende plaatsen Romeinse sporen aan het licht.¹⁵ Wat deze vindplaatsen betreft, is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen de locaties waar residueel materiaal of losse vondsten aangetroffen zijn en de locaties waar effectief sporen in situ aangetroffen zijn.

Wat de eerste categorie betreft, kan verwezen worden naar de volgende vindplaatsen: de Potterierei, de Snaggaardstraat, 't Zand, Zwijnstraat en Langerei 7.¹⁶

Wat de sites met in situ bewaarde sporen betreft, kan vooreerst verwezen worden naar de site Wulpenstraat.¹⁷ Deze Romeinse bewoningskern situeert zich vermoedelijk langs dezelfde getijdengeul als de site Fort Lapin, maar dan wel op de andere oever. De geul moet deel uitgemaakt hebben van een netwerk dat de verbinding vormde tussen de Reie en de

¹⁰ HILLEWAERT 1995B. HILLEWAERT 1996.

¹¹ HOLLEVOET 2011A, 42-45.

¹² Mogelijke tracés zijn via de Noordzandstraat en het Sint-Amandstraatje of over de Zuidzandstraat en de Steenstraat (RYCKAERT 1991, 23).

¹³ HOLLEVOET, 1991B, 46-50.

¹⁴ VLIERMAN 2011, 49.

¹⁵ HOLLEVOET 1991B, 51-52

¹⁶ Respectievelijk: JACOBS & VERHAEGHE 1980, 82. HILLEWAERT 1991C. HILLEWAERT 2000A, 161. HILLEWAERT 1991D.

¹⁷ HOLLEVOET 1991B, 52.

getijdengeulen die de zee en het achterland verbonden. Het is aan te nemen dat de Reie via deze geul afwaterde in het overstromingsgebied. Vermoedelijk werd deze geul- of één van zijn vertakkingen- ook aangetroffen bij boringen langs de Verversdijk.¹⁸

Ook op de Brugse Burg worden sinds de jaren zestig van vorig eeuw vondsten uit de Romeinse tijd aangetroffen. De meeste vondsten die in situ voorkwamen, kwamen aan het licht bij de bouw van de *Holiday Inn Crowne Plaza*¹⁹. De vondsten situeerden zich in de top van een veenlaag, die de opvulling vormde van een natuurlijke depressie. Deze depressie sloot duidelijk aan op de helling van de dekzandrug. Het is dan ook vrij waarschijnlijk dat het vondstmateriaal afkomstig is van een Romeinse nederzetting, die zich situeerde op de top van de dekzandrug.

Ter hoogte van de Zilverstraat werden verschillende sporen *in situ* aangetroffen, ingegraven in het dekzand²⁰. Deze vondsten uit de 2de en 3de eeuw n. Chr. zijn interessant, rekening houdende met het feit dat de Zilverstraat zich vlakbij het veronderstelde tracé van de Zandstraat situeert. Vermoedelijk strekte de nederzetting zich verder uit in noordelijke richting. Mogelijk moeten de vondsten die aangetroffen zijn aan de overkant van de Zilverstraat, op de locatie van het vroegere cinemacomplex Kennedy, eveneens met deze nederzetting in verband gebracht worden.²¹

Het voorkomen van Romeinse sporen *in situ* lijkt ten oosten van de Reie beperkter. Hier kan verwezen worden naar de site Garenmarkt. Het aardewerk dat aangetroffen werd in een sterk organische opvullingslaag van een natte depressie, wijst op de aanwezigheid van een nederzetting in de onmiddellijke omgeving. Verdere gegevens m.b.t. deze bewoningskern ontbreken (voorlopig).

De aanwezigheid van in-situ Romeinse sporen binnen het plangebied kan geenszins uitgesloten worden.

c. Vroege middeleeuwen

Tijdens de Merovingische periode bevinden zich op het raakvlak van zandstreek en kustvlakte verscheidene nederzettingen. In de historische binnenstad daarentegen zijn slechts weinig Merovingische vindplaatsen bekend; in vele gevallen gaat het dan nog om sites waar vroegmiddeleeuwse vondsten voorkomen in jongere contexten. Voorbeelden hiervan zijn de site Zwijnstraat en de Burg.²² Wat de Burg-site betreft, dient wel een mogelijk laat-Merovingisch/vroeg-Karolingisch haardje in de hoek van het Oude Gerechtsgebouw en de Griffie²³ vermeld te worden. Wat de *in situ* vondsten in de historische stadskern betreft, kan verwezen worden naar de site Sint-Jansstraat.²⁴

Het gebied, waaruit het latere Brugge zou ontstaan, maakte tijdens de vroege middeleeuwen deel uit van tenminste 2 verschillende administratieve eenheden, nl. de *pagus Flandrensis* en de *pagus Rodanensis*.²⁵ Volgens de hypothese van J. Noterdaeme ontstond het latere Brugge op de grens van twee uitgestrekte oerparochies die deel uitmaakten van die

¹⁸ HILLEWAERT 2000B, 155.

¹⁹ THOEN 1991, 143-147.

²⁰ DE WITTE 1988, 18-20.

²¹ HILLEWAERT 2004, ONLINE: <http://www.raakvlak.be/nieuwsbrief.php?itemno=69>

²² HILLEWAERT 1991D, Hollevoet 1991.

²³ DE WITTE 1988, 26-27.

²⁴ HILLEWAERT 2000.

²⁵ HOLLEVOET 2011C, 103.

administratieve districten, nl. Snellegem (*pagus Flandrensis*)²⁶ en Sijsele (*pagus Rodanensis*). Volgens deze hypothese functioneerde de Reie als grens van beide parochies. De Sint-Salvatorskerk en de O.L.V.-kerk zouden elk aan de uiterste rand van de moederparochie gebouwd zijn, respectievelijk op het grondgebied van de parochie Snellegem en op het gebied van de parochie Sijsele. Deze hypothese verklaarde o.a. de korte afstand t.o.v. de 2 kerken.

De stichting van de O.L.V.-kerk vanuit de moederkerk Sijsele kan bevestigd worden op basis van 11de- en 12de-eeuwse bronnen. Waarschijnlijk werd de O.L.V.-kerk kort na de Sint-Salvatorskerk gebouwd, vermoedelijk nog voor het einde van de 9de eeuw²⁷. De stichting van de Sint-Salvatorskerk vanuit het Merovingische kroondomein van Snellegem is echter allesbehalve zeker²⁸. Vooreerst bestaan hiervoor geen doorslaggevende bewijzen. Bovendien heeft archeologisch onderzoek aangetoond dat de O.L.V.-kerk gesticht werd ten westen van de Reie en niet op de rechteroever van de Reie, zoals algemeen aangenomen werd²⁹. De O.L.V.-kerk werd m.a.w. gesticht op een terrein dat wellicht oorspronkelijk deel uitmaakte van de *pagus Flandrensis*. Dit doet de vraag rijzen of de O.L.V.-kerk gesticht is, na de vereniging van de beide *pagi* en nadat de Reie haar grensfunctie verloren had.

Het voorkomen van twee parochiekerken op korte afstand van mekaar toont in elk geval dat de vroegmiddeleeuwse nederzetting welvarend was. Wat de ruimtelijke en functionele indeling van deze handelsnederzetting betreft, zijn de gegevens vrij beperkt. In elk geval stond de nederzetting via een haven en een getijdengeul rechtstreeks in verbinding met de zee. De naam Brugge zou etymologisch verwant zijn met het Scandinavische '*Bryggia*', wat verwijst naar een aanlegplaats³⁰. De toponiemen Wic en Koetelwic, die voor het eerst voorkomen in 13de-eeuwse documenten, zijn mogelijk met deze haven in verband te brengen. De locatie van deze toponiemen is weliswaar onzeker. In het verleden werd aangenomen dat deze vroegmiddeleeuwse haven zich situeerde in de zone ten westen van de Lange Rei, meer bepaald ter hoogte van het Sint-Gilliskwartier³¹. Recentelijk wordt het toponiem Koetelwijk eerder gelokaliseerd ter hoogte van de Koningsbrug, die de Koningstraat verbond met de Spiegelrei³². Tot de 10de eeuw, en tijdelijk nog in de eerste helft van de 11de eeuw, konden zeeschepen de stad bereiken via de Lange Rei; ze meerden aan ter hoogte van de natuurlijke depressie van de Spiegelrei³³. De bewoning geassocieerd met deze aanlegplaats situeerde zich in de zone van de Koningstraat tot het Sint-Jansplein, op een iets hoger gelegen deel net ten zuiden van de depressie. Het gebied ten noorden van de Spiegelrei was drassig en werd omwille van deze reden pas rond 1200 bouwrijp gemaakt.

De handelsnederzetting die geassocieerd dient te worden met de havenactiviteiten, wordt omwille van zijn vorm het 'Groot Vierkant' genoemd. Deze zone wordt begrensd door de Groene Rei en de Sint-Annarei; beide zijn segmenten van de natuurlijke loop van de Reie. Verder vormden ook de Spiegelrei en de Kraanrei de begrenzing van dit vierkant.

²⁶ NOTERDAEME 1957. NOTERDAEME & DEKKERS 1955. In de publicatie Op het raakvlak van twee landschappen wordt vermeld dat de stichting van de Sint-Salvatorsparochie onlangs door de archivaris van de abdij van Zevenkerken (Sint-Andries) in verband gebracht wordt met de heerlijkheid Ter Straeten (HILLEWAERT E.A. 2011, 112, voetnoot 170).

²⁷ MEIJNS 2011, 138-139.

²⁸ MEIJNS 2011, 139-140.

²⁹ HOLLEVOET 2011C, 103.

³⁰ GYSSELING 1971. DE BRABANDERE 2010.

³¹ DE SMET 1948. RYCKAERT 1991, 40. RYCKAERT 1972.

³² DE MEESTER & SCHOTTE 2002.

³³ De havenactiviteiten in en rond de Spiegelrei liepen door tot in de 13de-14de eeuw.

Vermoedelijk behoort het bouwblok tussen de Steenstraat, Wollestraat, Oude burg en Simon Stevinplein tot deze oude bewoningskern³⁴.

Het handelscentrum wint aan belang, wanneer de graaf van Vlaanderen rond de Burg een eigen machtscentrum uitbouwt³⁵. N.a.v. de invallen van de Noormannen werd een versterking opgericht, die de lokale bevolking moest beschermen. Wanneer deze versterking precies werd opgericht, is niet helemaal duidelijk. Op het burgplein werden ten noorden van de zandrug een gracht en een eerste wal/ophoging vastgesteld, die mogelijk in verband te brengen zijn met een eerste versterking. De restanten dateren uit het einde van de 9de eeuw³⁶. Mogelijk kwam de versterking reeds onder Boudewijn I (837/840 - 879) tot stand.

d. Volle Middeleeuwen

In de historische binnenstad zijn slechts weinig contexten of vindplaatsen uit de volle middeleeuwen gekend. Mogelijk is dit o.a. het gevolg van de stand van het onderzoek. Tot één van de belangrijkste vindplaatsen behoort de Brugse Burg. Boven de hierboven besproken mogelijke restanten van de eerste versterking, werd een aanzienlijk ophogingspakket aangetroffen in associatie met een rij palen. Mogelijk gaat het hier om een verbreding van de zandrug, die op deze locatie opmerkelijk smal was. De palen dienden in dit geval wellicht ter bevordering van de stabiliteit. Op basis van dendrochronologie van de palen kon vastgesteld worden dat het ophogingspakket voor 950 tot stand gekomen is³⁷.

Rond de ophoging kwam in de depressie ten noorden van de zandrug een gracht met een breedte van ca. 12m voor.³⁸ Het boogvormige tracé van de gracht kon gevolgd worden vanaf de Hoogstraat, waar ze de zandrug waarschijnlijk doorsneed en aansloot op de Groene Rei. Het westelijke verloop kon slechts beperkt onderzocht worden tot onder het kapittelklooster. Het verdere verloop is onzeker. Mogelijk doorsneed de gracht opnieuw de zandrug en sloot ze aan op de depressie of de Groene Rei. Het is ook niet onmogelijk dat de gracht aansloot op een gracht, die zich tussen de Steenstraat en de Oudburg bevond en op die manier deel uitmaakte van de afbakening van een vroege stadskern.

Bovenop het ophogingspakket werd de Sint-Donaaskerk gebouwd. Het ging om een centraalbouw, meer bepaald een octagoon, omgeven door een ommegang. Ten westen van de ommegang situeerde zich de westbouw³⁹. De opgraving heeft spijtig genoeg geen rechtstreekse gegevens opgeleverd om de eerste kerk te kunnen dateren. Dit geldt eveneens voor het kapittelklooster dat zich ten noorden van de centraalbouw, boven de gedempte burchtgracht, situeerde en volgens de opgravingsgegevens tot een jongere bouwphase dan de kerk behoorde. Op basis van de opgraving kan enkel gesteld worden dat voor en omstreeks 950 belangrijke bouwactiviteiten plaatsvonden op het Burgplein.

Op het Burgplein werd op verschillende locaties ook een veldstenen muur aangesneden, die een min of meer vierkant areaal begrensd. Het zgn. *castrum* situeerde zich rond de

³⁴ HOLLEVOET 2011C, 104.

³⁵ DHONDT 1957.

³⁶ DE WITTE 1991, 93-98.

³⁷ DE WITTE, VAN STRYDONCK ET. AL. 2000, 179-182.

³⁸ DE WITTE 1991, p.101

³⁹ DE Vlieghe 1991.

oorspronkelijke burchtgracht en rond de kapittelgebouwen. Vermoedelijk maakten ook torens deel uit van deze versterking⁴⁰.

Verder gegevens over de interne indeling van deze elitaire site ontbreken volledig.

Stadshuizen uit de 10de-11de eeuw, zgn. Stenen, zijn in tegenstelling tot in andere steden, nagenoeg niet meer bewaard in de binnenstad. De vroegste resten van deze elitaire woningen zijn doorgaans te dateren in de 12de eeuw. Andere bewoningssporen uit de volle middeleeuwen, zoals ophogingspakketten, kuilen en grachten, komen wel verspreid in de binnenstad voor. Tot deze periode behoren bijvoorbeeld verschillende ophogingslagen en kuilen, aangetroffen aan de oostzijde van het Simon Stevinplein⁴¹. Diverse waarnemingen leverden ook gegevens op m.b.t. de zone tussen de Oude Burg en de Steenstraat in deze periode. Uit de waarnemingen kan afgeleid worden dat het gebied ten zuiden van de Oude Burg bij de bedding van de Dijver hoorde en zeker niet bewoond werd in deze periode⁴². Verder werden bij rioleringswerken in de Oude Burg verschillende kuilen uit de 11de/12de eeuw vastgesteld, wat aantoont dat het straatracé op deze plaats zeker niet oorspronkelijk is⁴³. Tijdens het onderzoek n.a.v. de bouw van het concertgebouw op het Zand werden een laag uit de 9de-11de eeuw en een poel uit de 11de eeuw aangetroffen, die afgedekte werden door een steriel zandpakket, dat mogelijk in verband te brengen is met het uitgraven van de Reie door de zandrug omstreeks 1127-1128⁴⁴.

Volledigheidshalve dienen ook de site van het Bisschoppelijk Paleis en aan de Zwijnstraat vermeld te worden⁴⁵.

⁴⁰ Mogelijk hoorde de veldstenen toren die in 1963 afgebroken werd naast het gouvernementspaleis tot deze versterking (DEVLIEGHER 1991, 84-89).

⁴¹ HILLEWAERT 1995C.

⁴² DE GRUYSE & HILLEWAERT 2006, 54.

⁴³ HILLEWAERT 1995D.

⁴⁴ HILLEWAERT 2000A, 161.

⁴⁵ HILLEWAERT 2000, 158;

Figuur 12: Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de eerste helft van de 10de eeuw. Het onderzoeksterrein situeert zich buiten de kaartsnede

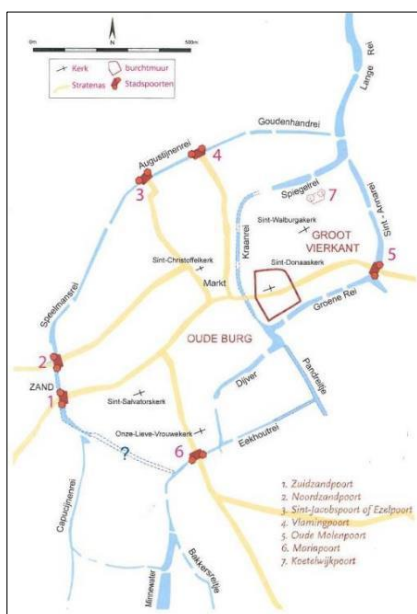
Legende: midden blauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug (Hillewaert E.A. 2011. 119)

Figuur 132: Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de eerste helft van de 10de eeuw. Het onderzoeksterrein situeert zich buiten de kaartspede

Legende: donkerblauw: burchtgracht, midden blauw: Reie, lichtblauw: depressie, groen: overstromingszone van de Reie, geel: zandrug, oranje: burchtzone, bruin: wegas, arcering: bewoning. (Hillewaert E.A. 2011, 145)

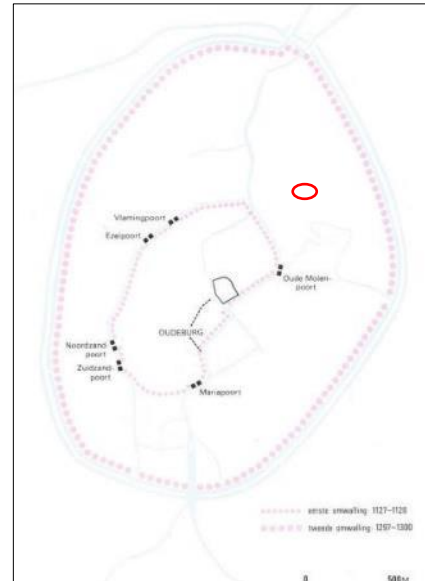
e. Het ontstaan van Brugge

In het begin van de 12de eeuw breidde de stad zich verder uit in westelijke richting over de zandrug. Op basis van het huidige stratenpatroon kan afgeleid worden dat de ontwikkeling van de bouwblokken tussen de Markt en het Zand in min of meer concentrische kringen vanuit de Oudeburg gebeurde⁴⁶. Na de moord op Karel de Goede in 1127 werd het toenmalige stadsareaal begrensd door een eerste omwalling, die grotendeels het tracé van de huidige binnenreien volgt. De stad was toegankelijk via zes stadspoorten. De poortstraten vormen belangrijke in- en uitvalswegen en groeien later uit tot commerciële assen. Binnen de omwalling situeerde zich het Groot Vierkant, de kern op de centrale zandrug en de burcht.

Figuur 14: Reconstructiekaart van Brugge van Galbert in het begin van de 12de eeuw (Hillewaert E.A. 2001, 152)

In de tweede helft van de 12de en de 13de eeuw groeit Brugge uit tot een belangrijke handelsmetropool. Brugge geniet faam als het exportcentrum van Vlaams laken. Engels wol wordt ingevoerd en in Brugge verwerkt. De economisch gunstige situatie zorgt voor een demografische groei. Buiten de eerste stadsomwalling ontstaan nieuwe wijken. In 1297 wordt gestart met de bouw van de tweede stadsomwalling. Aanvankelijk bestond deze uit een dubbele gracht, een aarden wal met houten palissade en negen stenen poorten. Het omwalde gebied correspondeert met het stadsareaal binnen de huidige vesten. De bestuurlijke indeling wordt aangepast. De Markt vormt het centrale punt met de poortstraten en waterlopen als scheidingslijnen tussen de verschillende wijken.⁴⁷

Figuur 15: Situering van de eerste en tweede stadsomwalling van Brugge. (Ryckaert 1991, 63)

⁴⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Brugge - oudste kern, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121224> (geraadpleegd op 15 september 2016)

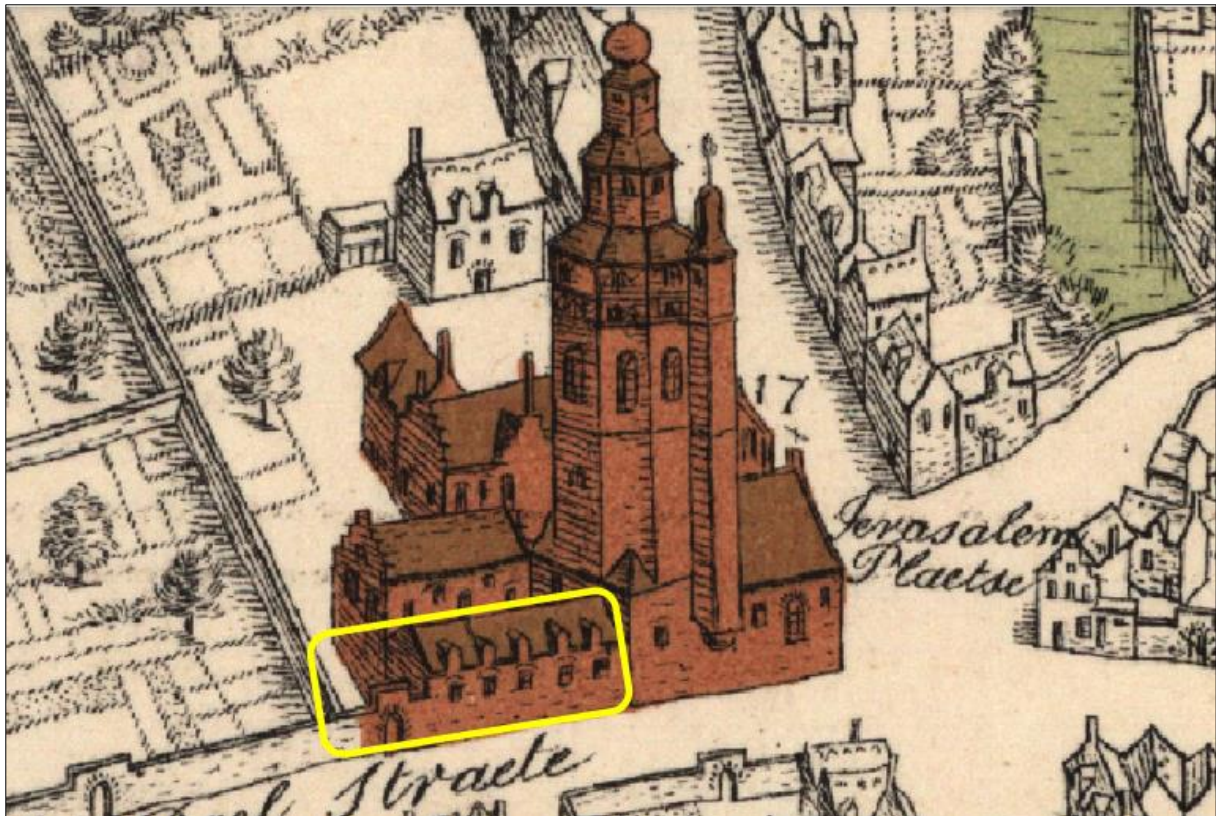
Het plangebied wordt dus met de aanleg van de tweede omwalling (1297-1299) opgenomen in het stedelijk weefsel van Brugge. De aanpalende straten komen voor in geschreven bronnen vanaf de 14de eeuw. Vanaf de 15de eeuw is de menselijke aanwezigheid op het terrein te achterhalen via archivalische bronnen. Uit deze documenten blijkt dat op het plangebied een convent, genaamd 'Ten Hamerkine' gevestigd is. Het domein komt in het begin van de 15de eeuw in handen van de vooraanstaande familie Adornes.

De familie Adornes bouwt hier een gebouwenbestand uit bestaande uit de Jeruzalemkapel, enkele godshuisjes en een herenwoning. De familiekapel werd ingewijd in 1429 en was geïnspireerd op de Heilige Grafkerk in Jeruzalem.

Anselm Adornes voorzag in zijn testament van 10 februari 1470 de bouw van *twalf 'cameren van steene'*. Eind 16^e eeuw waren de huisjes vervallen en werden er slechts 5 hersteld. Het zesde huisje is pas in de loop van de 19^e eeuw tot stand gekomen. Het huidige projectgebied situeert zich ter hoogte van deze godshuisjes.

Het huidige uitzicht van de godshuizen is deels het resultaat van restauratiewerken uit de jaren '80 naar ontwerp van architect A. Dugardyn (Brugge). De godshuisjes waren zeer vervallen en zeer dringend aan restauratie toe. In 1981 werd o.a. de vloer van de godshuizen vernieuwd met nieuwe Boomse tegels met afmeting 20 op 20. Er werd contact opgenomen met de persoon die de restauratie begeleidt, deze heeft geen bijkomende info over de vloeropbouw. De architect die de werken begeleidde stelt dat er geen oudere vloeren aanwezig zijn onder de bestaande vloer. Er zijn echter geen concrete data (foto's of bewaarde plannen) die dit kunnen bevestigen.

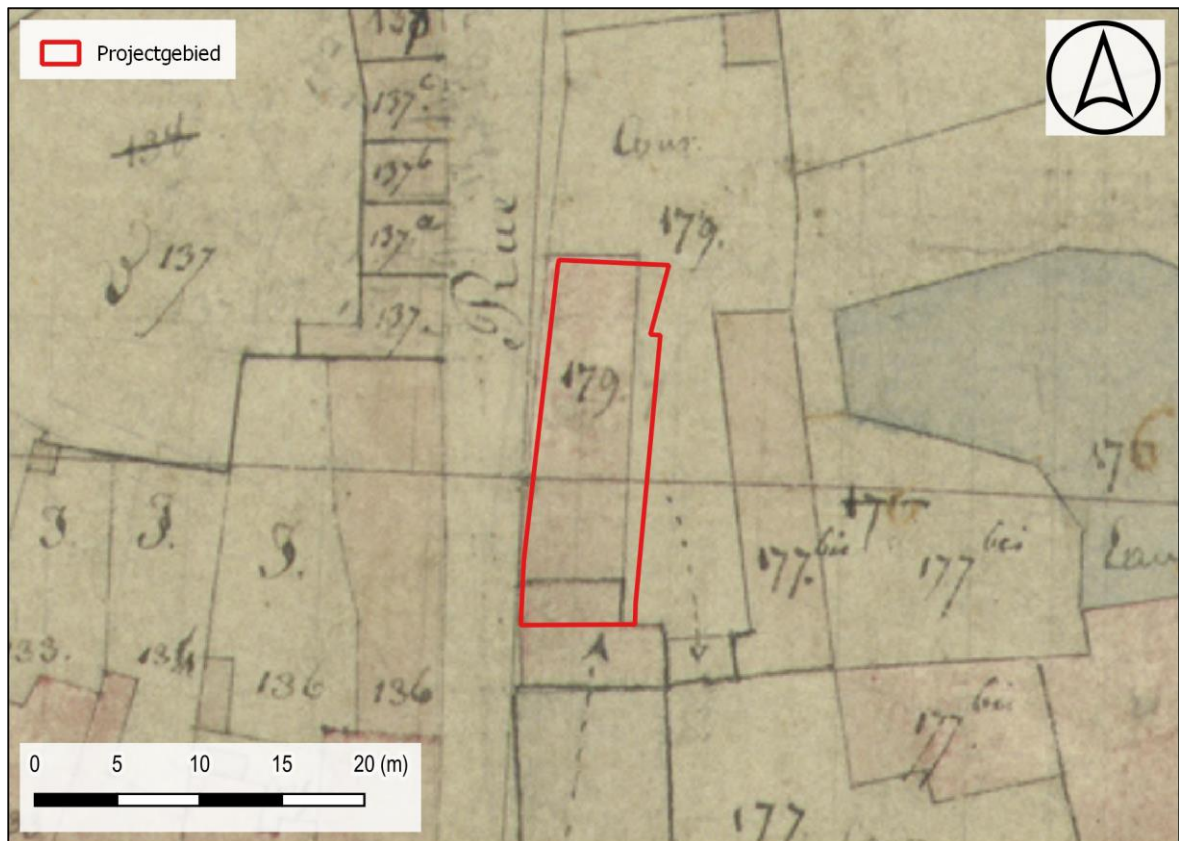
Binnen de projectgrenzen situeert zich dus een gebouw dat vermoedelijk teruggaat tot 1470. De huidige vloer dateert uit 1981. Het is niet met zekerheid geweten of er onder de bestaande vloer nog oudere vloerniveaus aanwezig zijn.

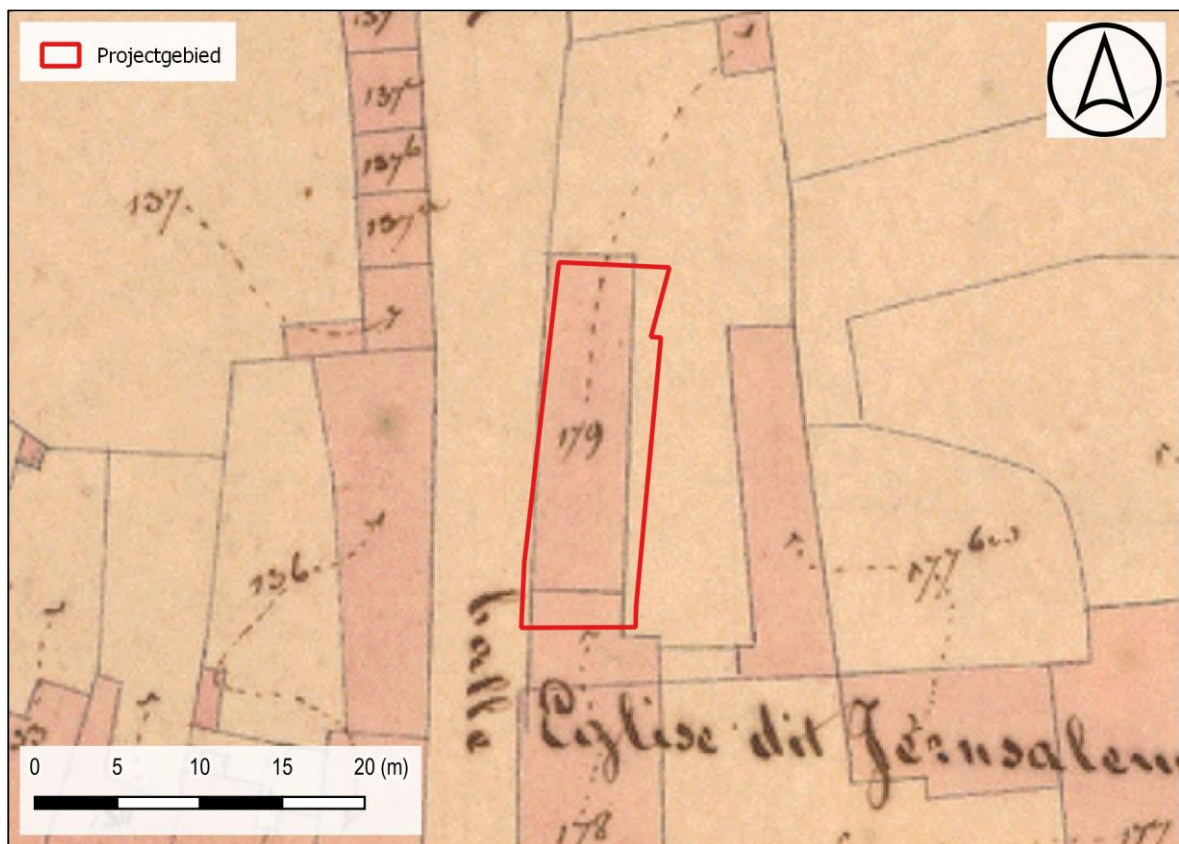
Figuur 16: Projectgebied bij benadering weergegeven op het plan van Marcus Gerards, 1562 (moderne offset).

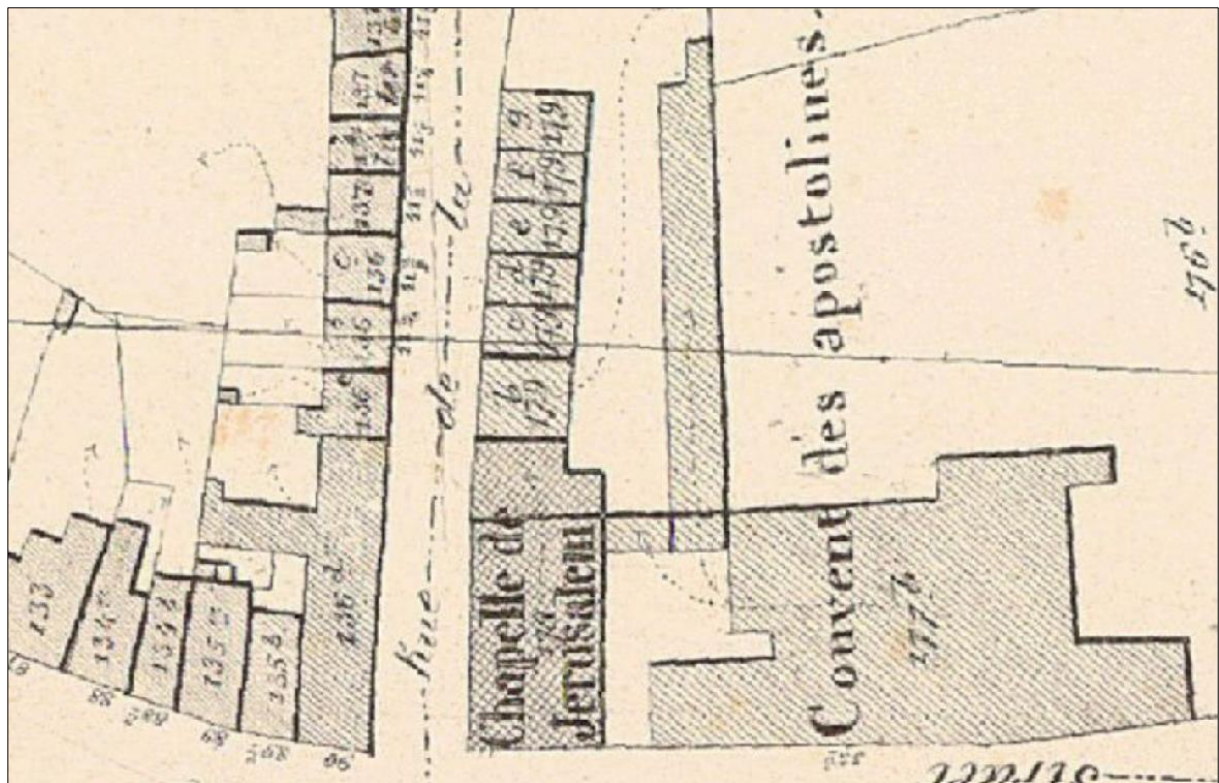
Figuur 17: Situering projectgebied t.a.v. Ferrariskaart d.d. 1771-1778 (© geopunt)

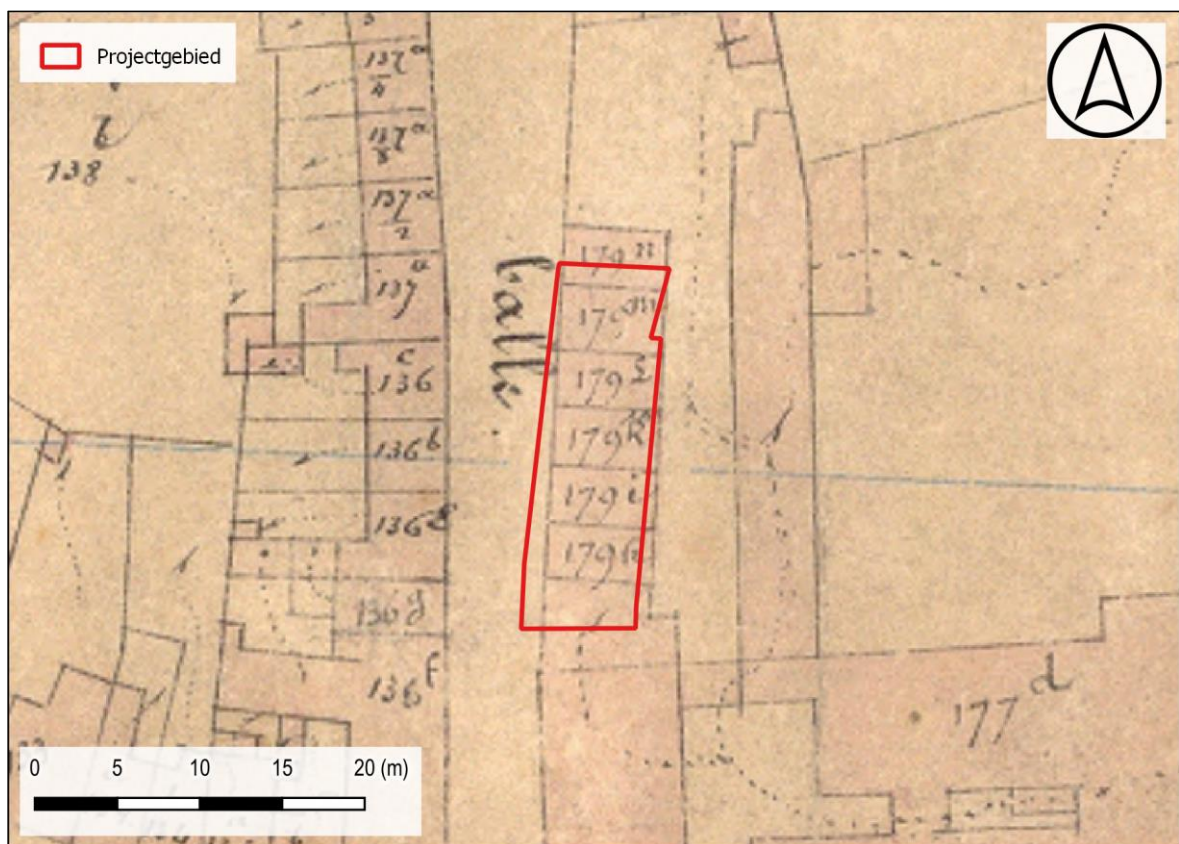
Figuur 18: Situering projectgebied t.a.v. het kadasterplan van 1811 (Bron: Kaartenhuis Brugge).

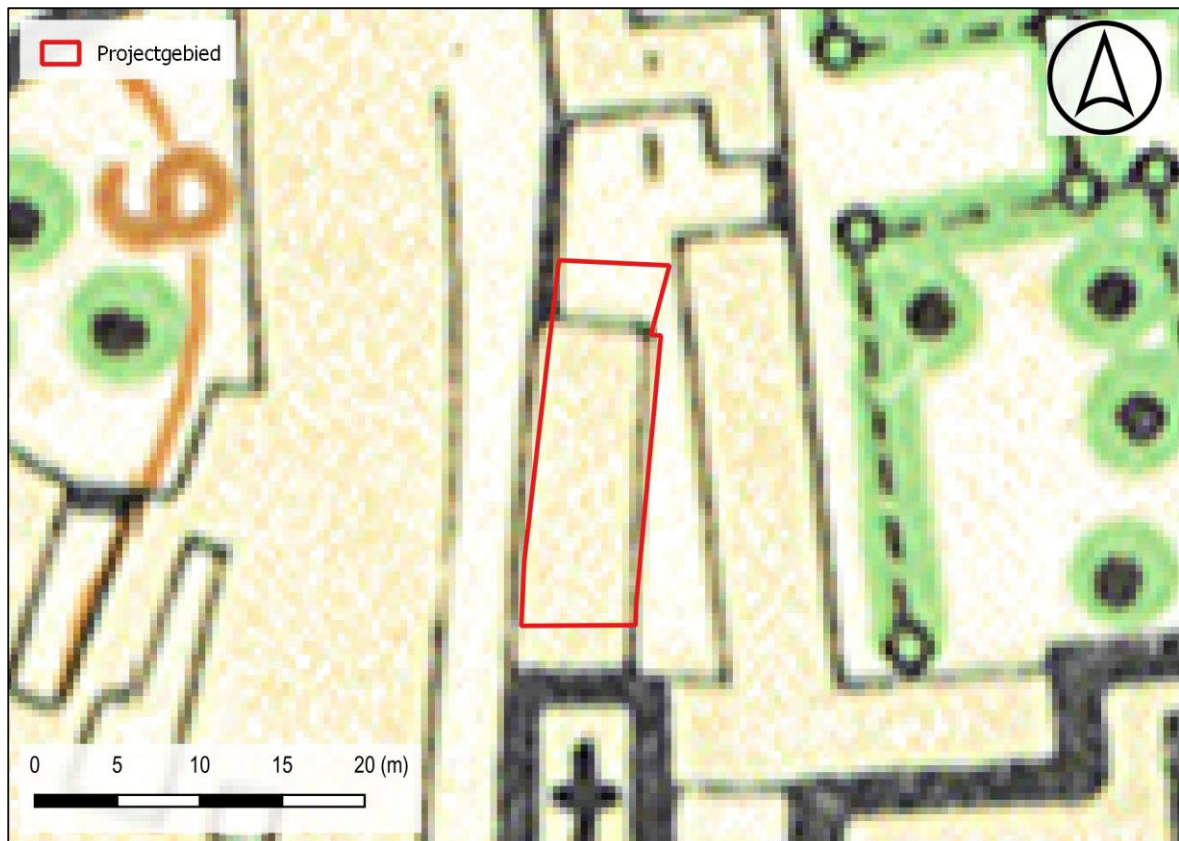
Figuur 19: Situering projectgebied t.a.v. het kadasterplan van 1831 (Bron: Kaartenhuis Brugge).

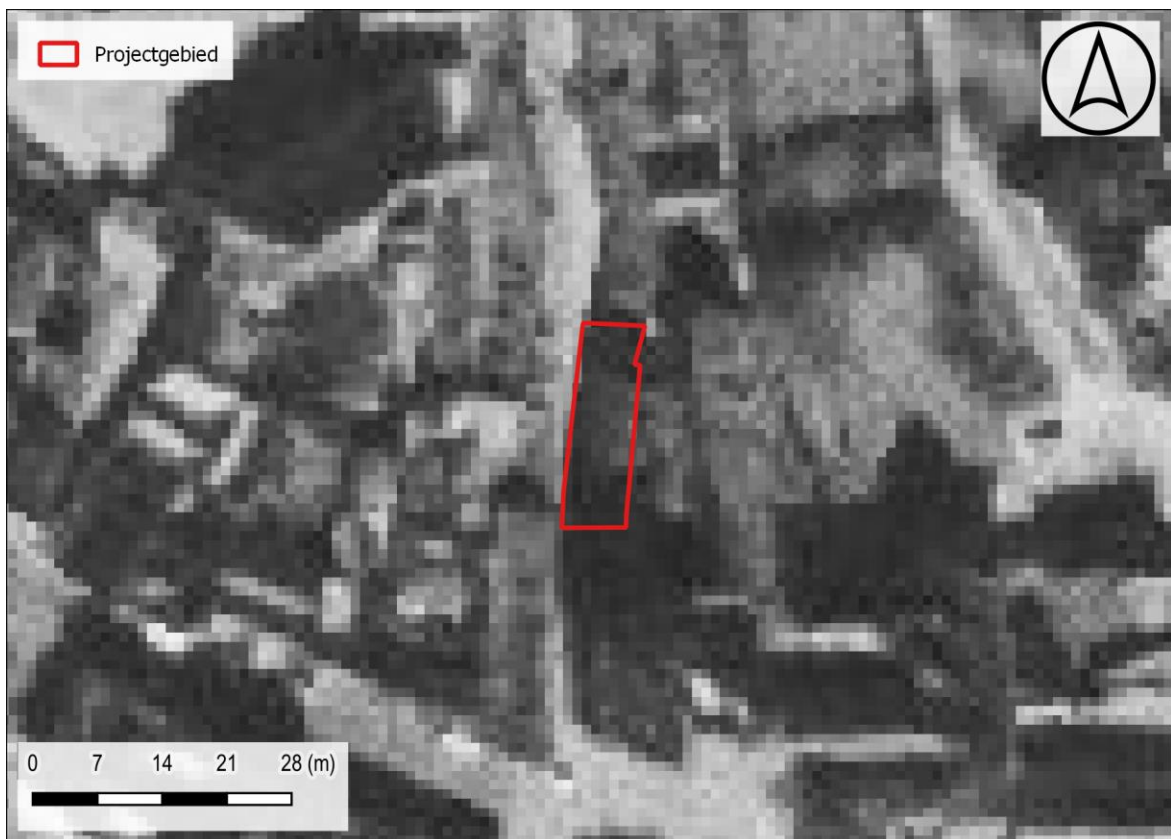
Figuur 20: Situering projectgebied t.a.v. het kadasterplan van 1865 (Bron: Kaartenhuis Brugge).

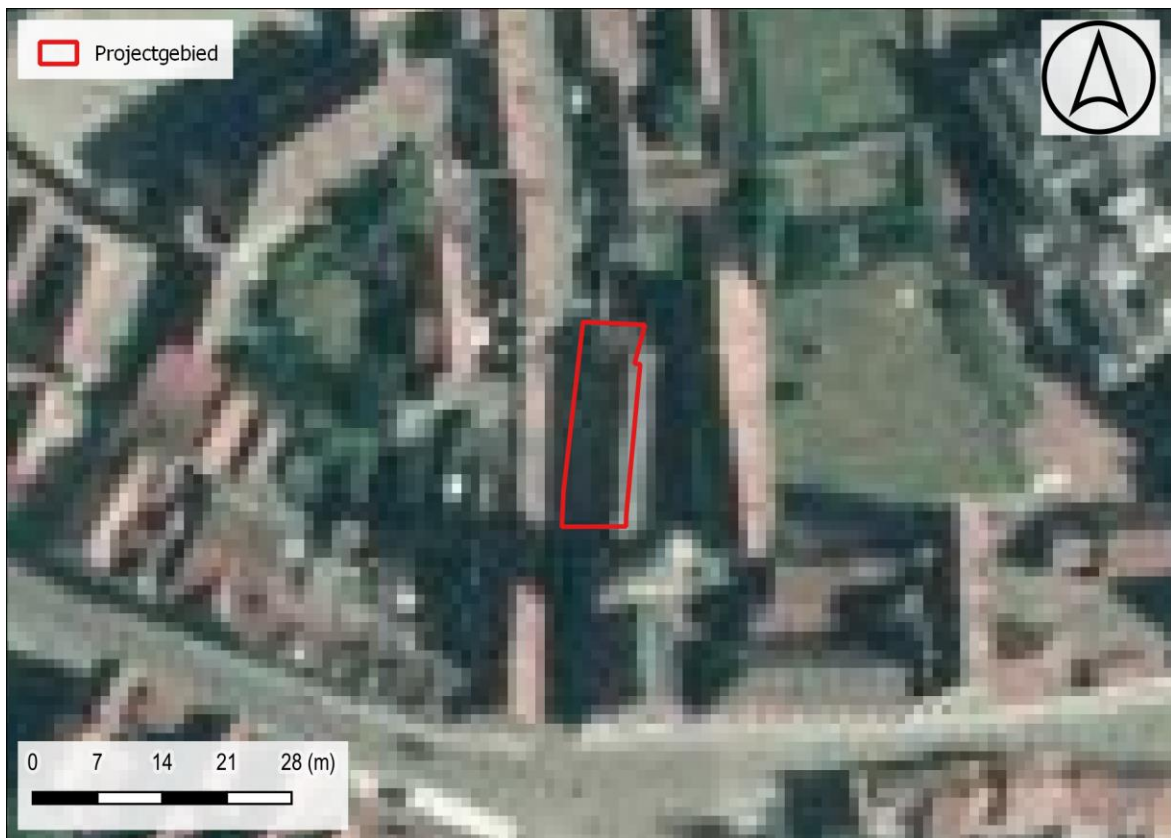
Figuur 21: Situering projectgebied t.a.v. het kadasterplan van 1889 (Bron: Kaartenhuis Brugge).

Figuur 22: Situering projectgebied t.a.v. de topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw, 1950-1970 (Bron: Kaartenhuis Brugge).

Figuur 23: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 1971 (© geopunt)

Figuur 24: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 1979-1990 (© geopunt)

Figuur 25: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2000-2003 (© geopunt)

Figuur 26: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2008-2011 (© geopunt)

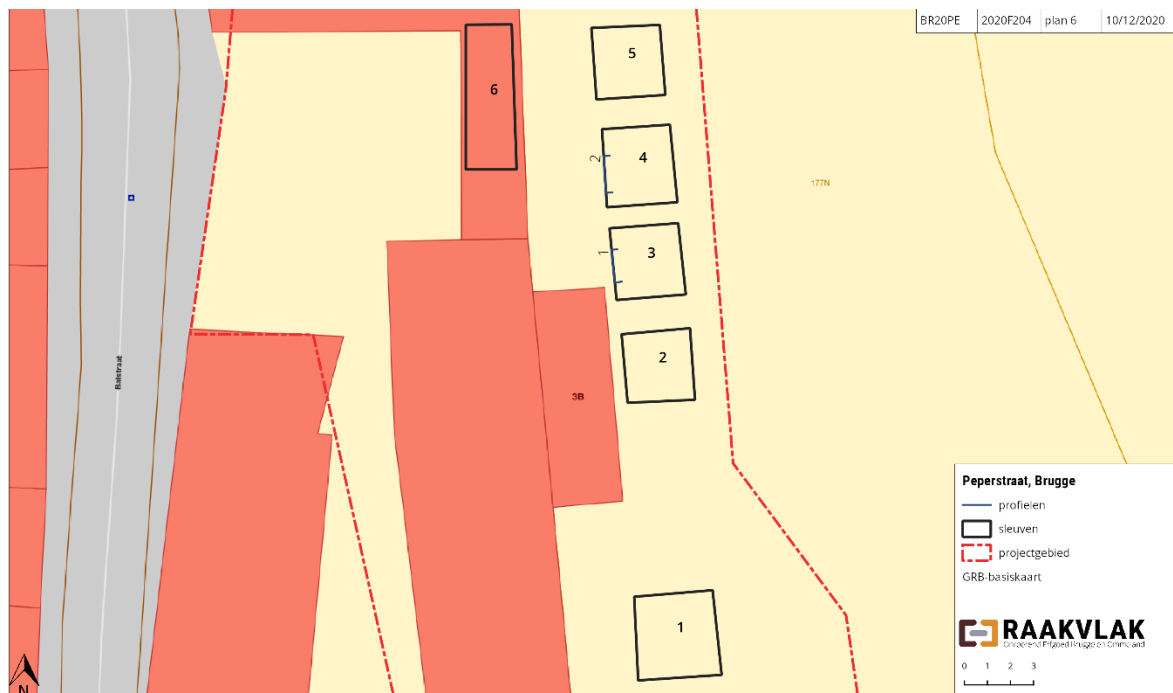
Figuur 27: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2022-2023(© geopunt)

1.2.3 Archeologisch kader

In Brugse binnenstad is reeds veelvuldig archeologisch onderzoek verricht. Hierbij komen in hoofdzaak resten van wonen en werken in de volmiddeleeuwse stad aan het licht. Dit betreft funderingsresten, vloerniveaus, afvalkuilen, ophogingspakketten, restanten van artisanale activiteiten zoals pottenbakkersafval of leersnippers, etc.. Ook werden op verschillende locaties restanten van de stadsomwallingen aangesneden. In de Brugse binnenstad werden bij onderzoek echter ook resten aangetroffen die wijzen op aanwezigheid in de metaaltijden en Romeinse periode. Doorgaans betreft dit materiaal dat niet langer in haar oorspronkelijke context is bewaard maar het vormt desalniettemin een indicatie voor het feit dat de stad terug gaat op veel oudere nederzettingen op het raakvlak tussen de zandstreek en de polders.

In de Jeruzalemkapel zelf zijn enkele beschilderde grafkelders en verschillende rijke objecten gevonden. Het gebouwenbestand op het plangebied zelf is (overwegend) 15de en 16de-eeuws. Voor het terrein geldt aldus een zeer hoge verwachting.

Recent zijn reeds een aantal werkzaamheden uitgevoerd op het Adornes-domein. Deze werken werden archeologisch opgevolgd door Raakvlak. Op basis van de werfbegeleiding van zes sleuven blijkt een dik antropogeen pakket aanwezig. Het onderzoek leverde 4 sporen op. De resultaten van het vooronderzoek in combinatie met de baksteenformaten, het metselwerk en de geassocieerde vondsten wijzen op een postmiddeleeuwse tot moderne datering. Er is geen archeologische site ontdekt.⁴⁸

Figuur 28: Uitgevoerde proefputten

⁴⁸ Roelens, F. 2020. P. 12.

1.3 SYNTHESE FASE BUREAUONDERZOEK

De opdrachtgever plant de heraanleg van de vloer binnen de 'godshuizen voor arme vrouwen' dat deel uitmaakt van het Adornesdomein, een complex dat bestaat uit de Jeruzalemkkerk, klooster, godshuis en huis Adornes te Brugge. Het volledige plangebied is ca. 150 m² groot, de geplande werken beslaan een oppervlakte van ca. 111 m² en bereiken een maximale diepte van ca. 40 cm onder de huidige vloerplas.

De stad Brugge is gegroeid vanuit een nederzetting op de dekzandrug langs de vallei van de Reie en bevindt zich in het overgangsgebied tussen de Vlaamse zandstreek en de kustpolders. Het onderzoeksgebied bevindt zich in het noordoostelijke kwadrant van de historische binnenstad. De Quartairgeologische kaart geeft ter hoogte van het onderzoeksgebied een profiel weer waarvan de top bestaat uit eolische afzettingen van het laat-Pleistoceen tot vroeg-Holoceen. De bodemkaart geeft ter hoogte van het plangebied geen informatie weer. Gelet op de ligging binnen de historische stadskern van Brugge dient rekening gehouden te worden met de aanwezigheid van meerdere ophogingspakketten en archeologisch relevante horizonten en bijgevolg een complexere verticale stratigrafie.

Uit het cartografische materiaal kan afgeleid worden dat het terrein zich binnen de tweede stadsomwalling van Brugge bevindt die werd gebouwd eind de 13^e eeuw. Het kloosterdomein komt in de 15^e eeuw in de handen van de familie Adornes. De huidige bebouwing in het plangebied dateert vermoedelijk uit de 2^e helft van de 15^e eeuw. Al het beschikbare kaartmateriaal geeft doorheen de eeuwen een identieke situatie weer. De huidige vloer in het gebouw dateert uit de jaren '80. Het is niet geweten of hieronder nog oudere vloerniveaus bewaard zijn.

Recent werden werkzaamheden binnen het Adornesdomein archeologisch opgevolgd door de intergemeentelijke archeologische dienst RAAKVLAKE. Hierbij werden voornamelijk postmiddeleeuwse resten aangetroffen. In Brugse binnenstad is reeds veelvuldig archeologisch onderzoek verricht. Hierbij komen in hoofdzaak resten van wonen en werken in de volmiddeleeuwse stad aan het licht. Dit betreft funderingsresten, vloerniveaus, afvalkuilen, ophogingspakketten, restanten van artisanale activiteiten zoals pottenbakkersafval of leersnippers, etc.. Ook werden op verschillende locaties restanten van de stadsomwallingen aangesneden. In de Brugse binnenstad werden bij onderzoek echter ook resten aangetroffen die wijzen op aanwezigheid in de metaaltijden en Romeinse periode. Doorgaans betreft dit materiaal dat niet langer in haar oorspronkelijke context is bewaard maar het vormt desalniettemin een indicatie voor het feit dat de stad terug gaat op veel oudere nederzettingen op het raakvlak tussen de zandstreek en de polders.

Concreet dient ter hoogte van het plangebied uitgegaan te worden van een trefkans inzake archeologisch erfgoed. De verwachting bestaat voornamelijk uit restanten van oudere fasen van de huidige bebouwing. Gelet op de mogelijk complexere verticale stratigrafie is een onderzoek door middel van proefputten de meest geschikte manier om eventueel aanwezig ouder erfgoed in kaart te brengen en de impact van de geplande werken hierop te evalueren.

BIBLIOGRAFIE

LITERATUUR

DE BRABANDERE F. 2010, Brugge, in: DE BRABANDERE F, DEVOS M. KEMPENEERS P. MENNEN V. RYCKEBOER H. & VAN OSTA W, De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek, Brussel, 55.

DECRAEMER S. E.A. 2012, Middeleeuwse onderzoeksresultaten uit kleinschalig onderzoek in Brugge, *Archaeologia Mediaevalis* 35, 94-98.

DE GRUYSE J. & HILLEWAERT B. 2006, Archeologisch onderzoek Nieuwstraat (Brugge, W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis*, 54.

DEMEESTER T. & SCHOTTE B. 2002, De Koetelwijkpoort en de Houtbrekersdam aan de Spiegelrei, *Brugs Ommeland* 42, 201-218.

DE MOOR G & VAN DE VELDE D., 1994, Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart, Kaartblad 13 – Brugge. Vlaamse overheid, Dienst Natuurlijke Rijkdommen.

DESMET J. 1948, De Brugse WIIC-namen, *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis* gesticht onder de benaming “Société d’émulation” te Brugge, CXXXV, 112-117.

DEVLIEGHER L. 1991, De voorromaanse, romaanse en gotische Sint-Donaaskerk. Evolutie en invloeden, in: DE WITTE H. (RED.), *De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern*, *Archeo-Brugge* 2, Brugge, 118-136.

DE WITTE H. 1988, Tien Jaar Stedelijke Archeologische Dienst. Ontstaan en doelstellingen, in: DE WITTE H. (RED.) *Brugge Onder-zocht. Tien jaar stadsarcheologisch onderzoek 1977-1987*, *Archeo-Brugge* 1, Brugge, 11-42.

DE WITTE H. 1992, Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge van prehistorie tot het ontstaan van de middeleeuwse stad, *Westvlaamse Archaeologica* 8.2, 33-45.

DE WITTE H., VAN STRYDONCK M. E.A. 2000, Sint-Donaas en de Brugse Burg: dendrochronologisch onderzoek en radiokoolstofdateringen, *Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea*, Brugge, 184-186.

DHONDT J. 1957, De vroege topografie van Brugge, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* XI, 3-30.

D’HOOGHE K. 1991, Een belangrijke vestiging van leerlooiers in Brugge tussen 1300 en 1480: de gegevens uit de geschreven bronnen, In: VERMEERSCH, V. (ed.), *Jaarboek 1989-1990*, Brugge, 125-138.

GEIRNAERT N. 2011, Vroege religiegeschiedenis en plaatsnaamkunde. Vage sporen van de vroegste Brugse geschiedenis. In: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 143-144.

GYSSELING M. 1971, Een nieuwe etymologie van Brugge, *Naamkunde* III, 1-4.

HEYVAERT B. 2015: Archeologische prospectie Brugge Oude Gentweg (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport, Monument Vandekerckhove afdeling archeologie Rapport 2015/15, Ingelmunster, p. 69

HILLEWAERT B. 1991A, Leerlooiers te Brugge (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 14, 3-4.

HILLEWAERT, B. 1991B, Stadsarcheologisch onderzoek te Brugge (W.- VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 14, 42-44.

HILLEWAERT B. 1991C, Spermalie, in: DE WITTE H. & HILLEWAERT B. m.m.v. THOEN H., *Archeologisch jaarrapport 1989-1990, Jaarboek 1989-1990 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, 105.

HILLEWAERT B. 1991D, Zwijnstraat, in: DE WITTE H. & HILLEWAERT B. *Archeologisch jaarrapport 1989-1990, Jaarboek 1989-1990 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, 107.

HILLEWAERT B. 1995A, Pandjeshuizen aan de Garenmarkt te Brugge (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 18.I, 42-43.

HILLEWAERT B. 1995B, Biskajerplein, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., *Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, 83-84.

HILLEWAERT B. 1995C, Simon Stevinplein, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., *Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, 84-85.

HILLEWAERT B. 1995D, Wollestraat, in: DE WITTE H., HILLEWAERT B. & MAERTENS J.-P., *Archeologisch Jaarrapport 1993-1994, Jaarboek 1993-1994 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, 91-94.

HILLEWAERT B. 1996, IJzertijdvondsten uit recent onderzoek te Brugge (W.VI.), *Lunula. Archaeologia protohistorica IV, Bruxelles/Brussel*, 65.

HILLEWAERT B. 2000A, 't Zand, in: DE WITTE H.& HILLEWAERT B., *Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, 159-161.

HILLEWAERT B. 2000B, Het Jezuietencomplex - Verversdijk (Verversdijk, Kandelaarstraat, Boomgaardstraat). In: DE WITTE H.& HILLEWAERT B., *Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, 155-157.

HILLEWAERT B. 2000C, Sint-Janstraat 15, in: DE WITTE H.& HILLEWAERT B., *Archeologisch Jaarrapport 1997-1999, Jaarboek 1997-1999 Brugse Stedelijke Musea, Brugge*, 159.

HILLEWAERT B. 2003, Sint-Andries (Brugge)-Kosterijstraat. In: BOURGEOIS J., BOURGEOIS I & CHERRETÉ B. (EDS.), *Bronze Age and Iron Age Communities in North West Europe*, Brussel, 264.

HILLEWAERT B. X, Een middeleeuws kerkhof onder 't Pandreitje. Interne nota. Brugge.

HILLEWAERT B., HUYGHE J. & VAN BESIEN E. 2009, Middeleeuwse onderzoekresultaten uit kleinschalig onderzoek in Brugge (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 32, 136-138.

HILLEWAERT B. & ERVYNCK A. 1991, Leerlooierskuipen langs de Eekhoutstraat, In: VERMEERSCH, V. (ed.), *Jaarboek 1989-1990*, 109-123.

HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge, Brugge.

HOLLEVOET Y. 1991, Merovingisch aardewerk, in: VERHAEGHE F. & HILLEWAERT B. m.m.v. DE GROOTE K. & HOLLEVOET Y., *Aardewerk uit de Oude Burgfase*. In: DE WITTE H. (RED.), *De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern*, *Archeo-Brugge* 2, Brugge, 150-152.

HOLLEVOET Y. 2011A, Het wegnnet, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 42-45.

HOLLEVOET Y. 2011B, Romeinse vondsten en vindplaatsen tijdens de 1ste-3de eeuw n. Chr., in: *De Inheems-Romeinse bewoning in Brugge en omstreken*, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 45-68.

HOLLEVOET 2011C, Het ruimere historisch kader, in: *De Vroege Middeleeuwen in Noordwestelijk Vlaanderen*, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 96-110.

HOLLEVOET Y. & HILLEWAERT B. 1997/1998, Het archeologisch onderzoek achter de voormalige vrouwengevangenis Refuge te Sint-Andries/Brugge (prov. W. VL). *Nederzettingssporen uit de Romeinse tijd en de Middeleeuwen*, *Archeologie in Vlaanderen* VII, 197-207.

HOLLEVOET Y., HILLEWAERT B. M.M.V. BAETEMAN C., BASTIAENS J., CROMBÉ PH. & SERGANT J. 2011, De eerste mensen in een veranderend landschap, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge, 14-35.

JACOBS M. & VERHAEGHE F. 1980, Laat-middeleeuws pottenbakkersafval op de Potterierei, *Brugs Ommeland* 20, 79-96.

JACOBS P, MARECHAL R, DE CEUKELAIRE M. & SEVENS E. O.L.V. DE BREUCK W. & DE MOOR G. 1993, Toelichtingen bij de Geologische Kaart van België - Vlaams Gewest, Kaartblad 13, Brugge. Belgische Geologische Dienst en Vlaamse overheid, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen, 38p.

JANSSENS, N. 2017. *Archeologische prospectie met ingreep in de bodem, Brugge Bалиestraat, BAAC Vlaanderen*.

LOUWYE S. 1992, Micropaleontologisch onderzoek van kalkresten uit leerlooiersputten te Brugge (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 15, 14-15.

MEIJNS B. 2011, De eerste sporen van kerstening in de Vlaanderengouw, in: HILLEWAERT B. E.A. 2011, Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge, Brugge, p.127.

NOTERDAEME J. 1957, De fiscus Snellegem en de vroegste kerstening in het westen van Brugge, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XI, 49-128.

NOTERDAEME J. & DEKKERS E. 1955, Sint Eligius in de Pagus Flandriensis. De kerk te Snellegem, Sacris Erudiri VII, 140-161.

RYCKAERT M. 1972, Brugse havens in de Middeleeuwen, Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming "Société d'émulation" te Brugge, CIX, 5-27.

RYCKAERT M. 1991, Brugge. Historische stedenatlas. Brussel.

RYCKAERT M. 2011, de vroegste topografische ontwikkeling van het middeleeuwse Brugge, van de 9de tot het begin van de 12de eeuw, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge, Brugge, 140-155.

SOERS K. 1987, Assebroek. Archeologische Inventaris Vlaanderen IX, Gent.

STAD BRUGGE 2009. Beleidsplan voor de open ruimte in de historische binnenstad van Brugge, deel 505 'Engels Klooster Nazareth'.

THOEN H. 1991, Gallo-Romeinse vondsten op de Brugse Burg, in: DE WITTE H. (RED.), De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern, Archeo-Brugge 2, Brugge, 143-148.

VAN ACKER R. 1986, Prehistorische vondsten ten oosten van Brugge, Westvlaamse Archaeologica 2, 91-103.

VAN BELLE R. 2006, Een grafzerk van het voormalige Franciscanen klooster (Pandreitje, vroegere gevangenis) te Brugge, Biekorf, Westvlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde 106.3, 277-280.

VANDER HAEGHEN D. & ERVYNCK E. 1996, Onderzoek van botmateriaal uit de Brugse stadskern : de sites Garenmarkt, Willemstraat en 't Zand (W.-VI.), Archaeologia Mediaevalis 19, 72.

VAN RANST E. & SYS C. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Universiteit Gent.

VLIERMAN K. 2011, Een nieuwe blik op de boot van Brugge, in: HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. 2011, Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge, Brugge, 45-68.

DIGITALE BRONNEN

www.geopunt.be

<https://dov.vlaanderen.be>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be>

<https://cartesius.be>

<https://loket.onroerenderfgoed.be>

BIJLAGE

FIGURENLIJST

Figuur 1: Situering projectgebied t.a.v. GRB-basiskaart (© geopunt).....	4
Figuur 2: Situering projectgebied t.a.v. topografische kaart van België (© geopunt)	4
Figuur 3: Situering plangebied t.a.v. meest recente orthofotomozaïek (©Geopunt)	6
Figuur 4: Bestaande vloer (zie ook bijlage – geplande werken).	7
Figuur 5: Situering projectgebied t.a.v. de Traditionele Landschappenkaart (Bron: Geopunt).9	
Figuur 6: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)	9
Figuur 7: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)	10
Figuur 8: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)	10
Figuur 9: Situering projectgebied t.a.v. Tertiair geologische kaart (© geopunt)	11
Figuur 10: Situering projectgebied t.a.v. Quartair geologische kaart (© geopunt)	11
Figuur 11: Situering projectgebied t.a.v. algemene bodemkaart van België (© geopunt).	12
Figuur 12: Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de eerste helft van de 10de eeuw. Het onderzoeksterrein situeert zich buiten de kaartsnede	19
Figuur 13: Reconstructiekaart van het Brugse centrum in de eerste helft van de 10de eeuw. Het onderzoeksterrein situeert zich buiten de kaartsnede	19
Figuur 14: Reconstructiekaart van Brugge van Galbert in het begin van de 12de eeuw (Hillewaert E.A. 2001, 152).....	19
Figuur 15: Situering van de eerste en tweede stadsomwalling van Brugge. (Ryckaert 1991, 63).....	20
Figuur 16: Projectgebied bij benadering weergegeven op het plan van Marcus Gerards, 1562 (moderne offset).	22
Figuur 17: Situering projectgebied t.a.v. Ferrariskaart d.d. 1771-1778 (© geopunt).....	22
Figuur 18: Situering projectgebied t.a.v. het kadasterplan van 1811 (Bron: Kaartenhuis Brugge).	23
Figuur 19: Situering projectgebied t.a.v. het kadasterplan van 1831 (Bron: Kaartenhuis Brugge).	23
Figuur 20: Situering projectgebied t.a.v. het kadasterplan van 1865 (Bron: Kaartenhuis Brugge).	24
Figuur 21: Situering projectgebied t.a.v. het kadasterplan van 1889 (Bron: Kaartenhuis Brugge).	24
Figuur 22: Situering projectgebied t.a.v. de topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw, 1950-1970 (Bron: Kaartenhuis Brugge).....	25
Figuur 23: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 1971 (© geopunt).....	25
Figuur 24: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 1979-1990 (© geopunt).....	26
Figuur 25: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2000-2003 (© geopunt).....	26
Figuur 26: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2008-2011 (© geopunt).....	27
Figuur 27: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2022-2023(© geopunt).....	27
Figuur 28: Uitgevoerde proefputten	28

BOORLIJST

CHRONOLOGISCH KADER

